

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav politologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Cabicarová Dominika

**Český a slovenský politický katolicismus: Československá strana lidová a její vztah
k Hlinkově slovenské ľudové straně (1918-25)**

The Czech and the Slovak Political Catholicism: Czechoslovak People's Party and its
relationship with Hlinka's Slovak People's Party (1918-25)

Praha, 2010

Vedoucí práce: Doc. Vratislav Doubek, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Doc. Vratislavu Doubkovi, Ph.D. za vedení mé bakalářské práce a za cenné připomínky a podněty, které mi během psaní poskytoval. Zároveň děkuji PhDr. Michalu Pehrovi, PhD. a paní Zdeňce Garnotové za důležité informace a rady, které mi v době psaní této práce poskytli.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 26.5. 2010

podpis

Anotace

Hlavním předmětem zájmu v předkládané práci je fenomén českého a slovenského politického katolicismu a jeho role v politickém systému první Československé republiky jako důležité součásti stranického spektra. Cílem práce je, na pozadí napjatých česko-slovenských vztahů v tomto období, analyzovat vzájemný vztah a možnosti politické spolupráce dvou ideově blízkých, ale národnostně odlišných katolických stran, Československé strany lidové a jejího slovenského protějšku Slovenské ľudové strany, v rozmezí let 1918-1925, a to na základě studia parlamentních projevů a soudobého stranického tisku.

Práce je koncipována do pěti částí, z nichž každá je věnována odlišnému souboru problémů, které působily na vzájemný vztah těchto dvou stran, a různým způsobem podmiňovaly jejich možnou kooperaci.

Po první, úvodní kapitole, ve které je popsán stav dosavadního zkoumání v této oblasti a dostupné primární a sekundární zdroje, následuje část, která je věnována obecnější problematice česko-slovenských vztahů v době krátce po vzniku nového státu a charakteristice rozdílné role náboženství, církve a politického katolicismu v české a slovenské společnosti, což byly faktory, které do velké míry ovlivňovaly politickou strategii ČSL a SLS. Další část je věnována analýze postavení obou stran v politickém systému Československa a jejich politickému vlivu v něm. Samostatnou podkapitolu této části tvoří definice a srovnání programových požadavků obou studovaných katolických stran. Ve čtvrté části práce je chronologicky sledován vztah obou katolických subjektů na pozadí politického vývoje prvních let trvání samostatného Československa, který lze rozdělit do dvou fází podle toho, jaké politické otázky v dané době převažovaly. Na základě analýzy parlamentních projevů a soudobého stranického tisku ke konkrétním politickým problémům doby jsou vyzdvihnuty hlavní stranicko-politické aspekty směřování těchto politických stran ke společné kooperaci v první fázi, ve které převládaly otázky církevní, a v další fázi, ve které převládaly otázky státoprávní, jsou naopak hledány příčiny, proč tato kooperace nebyla dlouhodoběji efektivní.

Závěry jsou načrtnuty v posledním dílu práce, ve kterém je částečně potvrzena počáteční hypotéza, že stranám ve spolupráci bránila národnostní otázka, která se ovšem projevila až ve dvacátých letech. ČSL a SLS spolu byly schopny postupovat společně na základě ideové sourodosti jen pokud šlo o otázky církevního charakteru, které převládaly v období let 1918-1922. V následujícím období, ve kterém se do popředí dostávaly otázky státoprávní, zdůrazňování svébytnosti Slováků a problematika autonomie, již tuto společnou linii nebyly

schopny udržet a začaly být rozdělovány z příčin, které mají svůj původ prvotně v národnostní odlišnosti a odlišném pojetí národa jako takového, ale i dalších, na tom nezávislých faktorech.

Klíčová slova

autonomismus

čechoslovakismus

katolická církev

klerikalismus

konfesní právo

křesťanství

náboženství

nacionalismus

politický katolicismus

separatismus

Abstract

The presented work is mainly focused on the phenomenon of Czech and Slovak Political Catholicism and its important role within the political system of the First Czechoslovak Republic. The aim of the study is to analyze the relationship and the possibility of potential political cooperation between two ideologically close but ethnically diverse catholic parties, the Czechoslovak People's Party and its Slovak counterpart the Slovak People's Party, between years 1918 and 1925, with the background of tense Czech-Slovak relations in this period. The text is particularly based on the research of parliamentary speeches and contemporary party press.

The work is structured into five parts, each of them deals with a different set of problems that affected relations between these two parties and their mutual cooperation.

The first introductory chapter concerns with the current stage of research and available primary and secondary sources in this field. This part is followed by a section dedicated firstly to general problems of Czech and Slovak relations during the period immediately following the establishment of the new state, and secondly to different functions of religion, church and Political Catholicism in Czech and Slovak society. All of them were factors that had a significant influence upon the political strategy of the CSL and the SLS. The next part focuses on the analysis of the position of these two political parties in a party system of the Czechoslovak Republic and their real political influence in this party system. In a separate subchapter political programs of both studied catholic parties are defined and compared. The fourth part is organized chronologically and points out a relationship between the two Catholic entities in the background of the political evolution during the initial years of independent Czechoslovakia, which can be divided into two phases, depending on the prevailed political issues over the period of time. On the basis of the analysis of parliamentary speeches and contemporary party press regarding specific policy issues, the main political aspects of mutual cooperation in each phase are highlighted. As religious matters prevailed in the first phase, constitutional issues played substantial role in the other one. We can find reasons for failure of a long-term successful cooperation in the second period.

Conclusions are stated in the last part, in which also the initial presumption, that says that the question of nationalism obstructed the mutual cooperation of two catholic parties, is partly confirmed. This fact however showed up only in the twenties. The CSL and the SLS were willing to act together on the basis of an ideological understanding exclusively in issues of religious character, which predominated in the period between 1918 and 1922. In the

subsequent era constitutional issues, emphasizing the identity of the Slovaks and the issue of autonomy, assumed their importance. The mutual comprehension was not able to maintain and began to split for reasons which primarily originates from national differences and distinct views on both nation itself and other factors.

Key words

Autonomism

Clericalism

Czechoslovakism

Christianity

Nacionalism

Political Catholicism

Religion

Religious law

Separatism

the Catholic Church

Obsah

1. Úvod.....	10
1.1. Stav dosavadního bádání.....	12
1.2. Zvolená metoda zpracování	15
1.3. Prameny.....	16
2. Češi a Slováci ve společném státě: vztah společnosti a státu k církvi a politickému katolicismu	19
2.1. Poválečná protikatolická vlna	22
3. ČSL a SĽS v novém politickém systému.....	28
3.1.1. Charakteristika programových požadavků a jejich rozdíly.....	30
4. Vývoj vztahu ČSL a SĽS v letech 1918 – 1928.....	34
4.1. Období Revolučního Národního shromáždění (1918 – 1920)	34
4.1.1. Společný boj za obranu postavení katolické církve ve společnosti	36
4.1.2. První projevy autonomismu SĽS a Hlinkova cesta do Versailles.....	43
4.1.3. Ústava Československé republiky.....	45
4.2. Parlamentní volby v roce 1920 a Národní shromáždění v prvním volebním období ...	48
4.2.1. Rozchod ČSL se Slovenskou stranou ľudovou v roce 1921	50
4.2.2. Období let 1922-1924	52
4.3. Rok 1925 a druhé parlamentní volby	55
5. Závěr	59
6. Seznam použitých pramenů	62
6.1. Literatura	62
6.2. Archivní prameny.....	68
6.3. Soudobý tisk.....	68
7. Seznam příloh.....	69

Seznam zkratk

ČSL	Československá strana lidová
HSES	Hlinkova slovenská ľudová strana
KDU-ČSL	Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová
NS	Národní shromáždění
RNS	Revoluční Národní shromáždění
SLS	Slovenská ľudová strana

1. Úvod

Dvacáté století bylo pro celou Evropu stoletím proměn a otřesů. Stoletím, ve kterém myšlenka sebeurčení národů nabyla jasných obrysů a přispěla tak ke konečné fázi formování doposud nedotvořených národů. První světová válka, její průběh a důsledky zásadně ovlivnily podobu evropského kontinentu. Rozpad rakousko-uherské monarchie, který nebyl ještě ani v průběhu války očekáván, dal právo na svobodný a samostatný vývoj národům doposud sjednocovaným pod panstvím dynastie Habsburků. Mezi tyto osvobozené národy patřili Češi a Slováci, kteří se na základě své vzájemné blízkosti a příbuznosti spojili v jeden státní celek, Československou republiku, zahrnující jak historické české země, tak i Slovensko a Podkarpatskou Rus. Budování nové republiky na základě idejí čechoslovakismu a myšlenek vzájemné rovnoprávnosti a bratrství, se však záhy ukázalo jako mylné a nedostatečné. Idea o národu se dvěma kmeny nebyla dostatečně silná, aby dokázala překlenout staletý odlišný vývoj těchto zemí v nesrovnatelných podmínkách a učinit z nich rovnocenné partnery. Čím silnější bylo přání jednoty bratrů Čechů a Slováků některých čelných čechoslovakistů, tím více vyplouval na povrch fakt, že žádný československý národ ve skutečnosti neexistuje. Brzy pro vzniku státu se začaly projevovat nepřekonatelné odlišnosti, pramenící z nerovnoměrného vývoje těchto národů, českých zemí v ekonomicky se rozvíjejícím průmyslovém Předlitavsku a Slovenska v zaostalejších Uhrách, kde hlavní politickou strategií byla zásada jednonárodnostního státu. Tyto rozdíly, jak později uvidíme, ve svých důsledcích dle mého názoru zásadně ovlivnily také podobu politického katolicismu v Československé republice a vztah jednotlivých představitelů tohoto myšlenkového proudu.

Politický katolicismus, který měl v Čechách, ale více na Moravě a na Slovensku poměrně dlouhou tradici a hrál významnou společenskou roli, se s rozpadem Rakouska-Uherska a vznikem nového státního útvaru ocitl v nezáviděníhodné výchozí situaci. Církev, jako symbol habsburské nadvlády a katoličtí politikové, jako její političtí představitelé nebyli při formování demokratického Československa vítáni, a bylo jim dáváno najevo, že oni na získání samostatnosti nemají žádné zásluhy. Bylo to především kvůli neschopnosti nebo nevěli katolických politiků vyjádřit, na kterou stranu se přikloní, a taktickému lavírování mezi podporou rakousko-uherské monarchie a myšlenkou samostatnosti, a to až do poslední chvíle. Konzervativní kruhy příliš dlouho setrvaly na pozicích monarchie a proměškaly tak důležitá rozhodování o podobě nového státu a mocenských poměrech v něm, o to těžší pak pro ně bylo v nově vzniklých politických podmínkách si své místo zpět vybojovat.

Český politický katolicismus je tématem, kterému se v poslední době věnuje čím dál více badatelů a je už dnes široce zpracováno. Vývoj Československé strany lidové, jejich prvorepubliková politika, organizační struktura, programové zásady i tisk jsou velmi dobře známy a detailně zpracovány v několika obsáhlých monografiích. Pokud jde o srovnání problematiky českého a slovenského katolicismu jako dvou politických subjektů se stejnou ideovou základnou, není u nás toto téma dosud až na kratší příspěvky prozkoumáno, a to i přesto, že jde podle mého názoru o velice zajímavou kapitolu českých a slovenských dějin. Problém stranického rozdělení na základě národností totiž není jevem, který se omezuje pouze na naši historii, ale je to překážka, kterou se bude snažit v tomto období překonat mnoho dalších evropských politických stran. Soudím, že je velmi přínosné zkoumat, proč v jednotlivých konkrétních případech nedošlo ke spolupráci stran podobného ideového zaměření, abychom pak mohli dospět k obecnému závěru a odpovědět na otázky, zda je vůbec trvalejší spolupráce stran jiných národností možná a jestli by k ní mohlo za jiných podmínek ve sledovaných případech dojít.

Domnívám se, že na konkrétním případě proměnlivosti vzájemného vztahu katolických lidovců a Ľudáků lze promítnout v obecnější rovině také vývoj vztahu Čechů a Slováků, a proto tento problém tvoří důležitou součást zkoumání česko–slovenských vztahů v meziválečném období. Ráda bych ukázala, jak dvě ideově blízké politické strany, spojované katolictvím a církevními tradicemi, i přes tuto silnou jednotnou ideu nedokázaly spolupracovat a byly neustále rozdělovány na základě národnostního principu. Princip národního sebeurčení totiž hrál i po rozpadu Rakouska–Uherska velmi důležitou roli a složitá národnostní situace po roce 1918 byla jednou z hlavních otázek, kterou nová politická reprezentace musela řešit vzhledem k početným menšinám nejen Slováků, ale především Němců, a její nedůsledné řešení je jednou z příčin událostí druhé poloviny 30. let 19. století.

Cílem mé bakalářské práce je tedy na pozadí česko–slovenských vztahů analyzovat vývoj spolupráce těchto dvou představitelů politického katolicismu, působících na území nově vzniklého státu a charakterizovat jejich roli v politickém systému Československé republiky v letech 1918–1925, v období od vzniku samostatného Československa a společné kooperace až po druhé parlamentní volby v roce 1925, kdy se vztah obou stran vyvinul v silné konkurenční postavení. Na základě zhodnocení odlišných postojů českého a slovenského národa ke katolictví a politickému katolicismu se budu snažit ukázat rozdílnost výchozího politického postavení obou stran, od kterého se odvíjela také jejich odlišná politická strategie. Pokusím se nalézt příčiny, proč tyto dvě ideově sourodé strany sjednocované stejnou

myšlenkou nedokázaly najít společnou cestu a kooperovat při své politické práci a potvrdit tím svůj prvotní předpoklad, že hlavním důvodem pro tyto neshody byly hlouběji zakořeněné národnostní odlišnosti, které ovlivňovaly jejich politické směřování a tím znemožňovaly dlouhodobé sblížení těchto stran.

Po první úvodní kapitole bude ve druhé části textu charakterizováno rozdílné postavení Čechů a Slováků v Československu, odlišnosti vztahu české i slovenské společnosti ke katolictví a počáteční problémy v církevně–politických otázkách, se kterými se museli katoličtí představitelé vyrovnat. Třetí část práce je věnována analýze rolí obou stran v politickém systému Československa a jejich politickému vlivu v něm. Ve čtvrté části pak budu postupovat chronologicky a pokusím se analyzovat proces vývoje vztahu těchto dvou stran v širším kontextu bouřlivého politického vývoje v letech 1918-1925 s důrazem na srovnání postojů těchto stran k hlavním politickým otázkám, týkajících se v první fázi především konfesního práva a ve fázi druhé organizace státu. Pokusím se najít odpověď na již zmíněné otázky, v jakých případech tyto strany postupovaly shodně, proč byl vztah mezi nimi tak kolísavý, jaké byly příčiny jejich definitivního rozchodu a ukončení spolupráce a jakou roli při tom hrála národnostní otázka.

1.1. Stav dosavadního bádání

Prací zabývajících se přímo problematikou vztahu českého a slovenského katolicismu dosud nebylo publikováno příliš mnoho. Dalo by se říct, že prakticky žádná se tomuto tématu nevěnuje výhradně a komplexně, a proto lze tuto oblast považovat za dosud neprobádanou. Řada českých a slovenských akademických pracovníků se vztahu hlavních politických představitelů československého katolicismu věnuje jen odvozeně, v rámci svého širšího odborného zaměření. Pozornost těchto několika českých badatelů se však ve většině případů soustřeďuje pouze na analýzu vztahu Slovenské ľudové strany k odnoži Československé strany lidové na Slovensku,¹ založené před parlamentními volbami roku 1925 pod vedením dlouholetého představitele slovenské katolické politiky Martina Mičury.

Dílčí příspěvky a články, ze kterých lze získat představu o vztahu těchto dvou stran, nalezneme ve studiích, monografiích a sbornících věnujících se obecně tématům politického

¹ PEHR, Michal: Československá strana lidová na Slovensku (1925-1938) a Hlinkova slovenská strana ľudová. In: LETZ, Robert; MULÍK, Peter; BARTLOVÁ, Alena: *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905-1945*. Martin: Matica slovenská, 2006, s. 233-242. Dále TRAPL, Miloš: Československá strana lidová na Slovensku v letech 1925-1938, *Historický časopis*. roč. 36/1988, č. 3. Bratislava: Slovak Academic Press.

katolicismu, období první Československé republiky (zejména politickému a stranickému systému v letech 1918 – 1938), církevním dějinám nebo česko–slovenským vztahům.

Čeští lidovci jako prvorepubliková strana, jejich těžké výchozí postavení v novém státě a následná stabilita a proklamovaná státotvornost, představují pro historickou analýzu velmi zajímavou oblast. Možná i proto se počet badatelů zaměřujících se na analýzu křesťanského hnutí v Československu, na vývoj českého politického katolicismu a historii Československé strany lidové ve zkoumaném období v posledních dvaceti letech velmi rozšířil. Odborná historická literatura a studie k tomuto tématu jsou už v dnešní době velmi bohaté a na kvalitní úrovni, což značí změnu oproti starší literatuře, kdy vývoj Československé strany lidové byl i z ideologických důvodů pouze vedlejším a odvozeným tématem a výzkum se soustředil na další politické strany, zejména na stranu agrární, národně socialistickou, sociální demokracii a v neposlední řadě na stranu komunistickou.

Mezi přední autory nové etapy ve zkoumání lidovecké politiky v současné době je nutné zařadit především autory působící na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, kterými jsou Miloš Trapl a Pavel Marek. Bádání v této oblasti se však v žádném případě neomezuje pouze na Univerzitu Palackého v Olomouci a tímto tématem se zabývá i řada vědeckých pracovníků a doktorandů působících v Brně a Praze, kde se ČSL zabývá například Michal Pehr, Jaroslav Šebek a další. Z nejnovějších monografií a studií těchto autorů bych ráda zmínila práci kolektivu autorů Fiala, Foral, Konečný, Marek, Pehr a Trapl s názvem *Český politický katolicismus 1848-2005*, která vyšla v roce 2008 v Centru pro studium demokracie a kultury. Jedná se o velmi obsáhlou práci sledující vývoj politického katolicismu po politické, organizační i tiskové stránce v období od revoluce roku 1848 až po současnost. Mnou sledovaný časový úsek, tedy Československo v letech 1918-1925, je zde zpracován opět Milošem Traplem. Jako další velmi cennou studii bych chtěla uvést starší práci Miloše Trapla z devadesátých let, vydanou v českém jazyce pod názvem *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938*,² která byla později přepracována a znovu vydána v anglickém jazyce, kde je velmi podrobně zpracován politický vývoj, organizační struktura i programová charakteristika strany. Dostupných je samozřejmě také několik dobových prvorepublikových prací katolických politiků, jakými byli například Bohumil Stašek, Mořic Hruban, Josef Doležal a další.³ Touto

² TRAPL, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938*. Praha: SPN, 1990.

³ Z dostupných prvorepublikových prací uvedu alespoň práci Josefa Doležala, Doležal, Josef: *Politická cesta českého katolicismu 1918–1928*. Praha, Ústředí křesťanskosociálních dělnických organizací v Čechách, 1928. Nebo Cinek, František: *K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918 až 1925*. Olomouc: Nákladem Lidových závodů tiskařských a nakladatelských, 1926. 56 s.

významnou politickou stranou se zabývá také větší počet prací z období komunistického režimu, nicméně tyto práce jsou zatíženy komunistickou ideologií a tím i primárně negativním postojem k prvorepublikovým občanským stranám a církvi, proto je třeba se na tyto práce dívat velmi kriticky.

Pro studium Slovenské ľudové strany je k dispozici několik dobových prací dlouholetého aktivního ľudáckého politika Karola Sidora, z nichž uvedme alespoň biografii vůdčí osobnosti strany Andreje Hlinky, která byla později dokončena Františkem Vnukem a vydána v roce 2008 v Bratislavě pod názvem *Andrej Hlinka 1864-1938*,⁴ a Sidorovu vynikající analýzu slovenské politiky tohoto období *Slovenská politika na pôde pražského snemu (1918-1938)*.⁵ Stejně jako v českém případě Československá strana lidová, byli i Slovenská ľudová strana a její protagonisté nahlíženi bývalým režimem velmi negativně a práce vydané v této historické etapě nelze považovat za příliš objektivní. Z tohoto období bych upozornila jen na hodnotnější práci Juraje Kramera *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918-1929*,⁶ ve které autor sleduje vývoj ľudáckého hnutí od roku 1918, pátrá po prvních projevech autonomismu a analyzuje postavení této strany v politickém systému Československa. Fenomén Slovenské ľudové strany se po sametové revoluci stal předmětem zájmu také řady předních slovenských historiků a objevilo se několik odborných prací, které se snaží vyvrátit premisy bývalého režimu a vypracovat objektivní analýzu role této strany při budování novodobého Slovenska. Za všechny bych zmínila studie a příspěvky slovenského historika Róberta Letze, který působí na Univerzitě Komenského v Bratislavě, zejména jeho poslední monografický příspěvek v publikaci *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*,⁷ na které se svými příspěvky podíleli také Peter Mulík, Michal Pehr, Vladimír Daniš a další badatelé. Přínosné jsou také práce Aleny Bartlové, historičky Historického ústavu Slovenské akademie věd, především její biografie Andreje Hlinky⁸ a další příspěvky k dějinám a osobnostem Slovenské ľudové strany.

Odborná zahraniční literatura k tématu českého a slovenského katolicismu není ani zdaleka tak bohatá jako česká, ve většině případů je také u nás obtížně dostupná. Z dobových prací, které jsem pro svou analýzu využila, bych zmínila práci *The New Slovakia*⁹ v Československu velmi uznávaného britského historika zabývajícího se výhradně dějinami

⁴ SIDOR, Karol; Vnuk, František: Andrej Hlinka 1864-1938. Bratislava: LÚČ, 2008.

⁵ SIDOR, Karol: Slovenská politika na pôde pražského snemu (1918-1938), sv. 1,2. Bratislava: Andrej, 1943.

⁶ KRAMER, Juraj: Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918-1929. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1962.

⁷ LETZ, Robert; Mulík Peter; Bartlová Alena: Slovenská ľudová strana v dejinách 1905-1945. Martin: Matica slovenská, 2006.

⁸ BARTLOVÁ, Alena: Andrej Hlinka. Bratislava: Obzor, 1991.

⁹ Dostupné i ve slovenském překladu, SETON-WATSON, R. W.: Nové Slovensko. Praha: Fr. Borový, 1924.

slovanských národů Roberta Williama Seton-Watsona, známého spíše pod pseudonymem Scotus Viator. Z novějších zahraničních studií uvedu alespoň sborník prací sledující katolické politické strany v Evropě editovaný dvojicí Wolfram Kaiser a Helmut Wohnout s názvem *Political catholicism in Europe 1918-45*, kde se ve svém příspěvku problematikou konzervativní politiky a katolicismu v českých zemích a na Slovensku zabývá profesor Vídeňské univerzity Alfred Suppan.

1.2. Zvolená metoda zpracování

Téma zvolené pro mou bakalářskou práci pro svou povahu spadá převážně do oblasti politické historie. Je to však také téma interdisciplinární, zasahující do dalších vědních oborů humanitního zaměření, což při výběru samotné metody zpracování nebylo možné přehlédnout. Tradiční metody historického zkoumání jsou v tomto případě samy o sobě nedostačující, a je třeba vzít v úvahu i metody a teorie z oblasti sociologie, politické vědy, filozofie, práva a teologie, na pomezí kterých se toto téma pohybuje. Nejdůležitějšími teoriemi z těchto vědních oblastí podstatné pro mou práci jsou především teorie politických stran a stranických systémů, teorie volebních systémů, teorie moderních demokracií, různé teorie a odlišné pohledy na fenomény jako jsou nacionalismus, autonomismus a separatismus. Dále pak koncepty občanské a politické kultury, teorie moderní společnosti a další koncepty z oboru sociologie a také demografie.

Pro vypracování své práce jsem použila kombinaci analytické, historické a komparativní metody, při které jsem se na základě studia dostupných primárních dokumentů, především soudobého stranického tisku, stranických a parlamentních dokumentů a dalších archiválií, ale také sekundární odborné literatury pokusila analyzovat pozice a role těchto dvou katolických stran v systému československé stranické politiky v první etapě po vzniku samostatného Československa. Na základě zjištěných informací, jsem provedla obecnější rozbor vztahu Čechů a Slováků k novému státnímu útvaru a postoje české a slovenské veřejnosti k politickému katolictví. V hlavní části jsem se zaměřila na podrobnější analýzu stranicko-politických aspektů směřování českých lidovců na jedné straně k přirozené kooperaci s ideově sourodou stranou na Slovensku, a na straně druhé jsem se pokusila nalézt příčiny, proč tato kooperace nebyla úspěšná.

Pro přehlednost, snazší uchopení a porozumění tématu jsem se rozhodla při psaní práce postupovat chronologicky.

1.3. Prameny

Ve své práci budu vycházet především z dostupných primárních zdrojů, tedy záznamů ze zasedání Národního shromáždění, stranických dokumentů a soudobého periodického stranického tisku. Protože práce bude vycházet zejména z analýzy parlamentních projevů jednotlivých poslanců a jejich návrhů, hlavním zdrojem archivních dokumentů pro mě byl Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Materiály jsem čerpala z fondů Revoluční Národní shromáždění (RNS), Národní shromáždění v prvním (PS I.) a druhém volebním období (PS II.) a fondu poslanců a senátorů (APS), ze kterých jsem studovala zejména osobní složky jednotlivých poslanců (Šrámek, Hruban, Hlinka, Juriga a další), dokumenty a zápisy z jednání parlamentních výborů a poslaneckých klubů. Část z těchto dokumentů je elektronicky zpracována a uložena také ve společné česko–slovenské digitální knihovně Parlamentu České republiky, která je přístupná na internetových stránkách Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky¹⁰ a také v digitálním archivu Národní rady Slovenské republiky.¹¹ Pro mou práci jsem využila v první řadě digitálně zpracované stenografické záznamy ze zasedání jak Revolučního národního shromáždění, tak i prvních dvou volebních období Národního shromáždění, a dále zpracované tisky a návrhy předkládané poslanci při sněmovních jednáních.

Materiály k dějinám Československé lidové strany (a současné KDU–ČSL) jsou uloženy v Archivu KDU–ČSL v paláci Charitas v Praze. Tento malý a poměrně neuspořádaný archiv obsahuje řadu pramenů, týkajících se stranických konferencí, sjezdů, činnosti odborných komisí a krajských orgánů, organizačních řádů, voleb, stranického tisku a korespondence spíše novějšího data. Pro období let 1918–1925 byl materiál značně omezený. Prostudovala jsem zejména kartony s osobními materiály významných činitelů a poslanců, materiály týkající se historie ČSL ve dvacátých letech, odkazy a paměti významných členů strany. V neposlední řadě také soudobý stranický tisk lidové strany *Lidové listy*, *Den*, *Venkovan* a další.

Velmi cenným zdrojem pro studium politického katolicismu jsou některé fondy uložené v Českém národním archivu v Praze, dříve Státním ústředním archivu v Praze. Jedná se především o osobní fond Jana Šrámk, ThDr. (značka Šrámek-AMV 9), který obsahuje celkem 30 kantonů s materiály různého charakteru, ze kterých jsem studovala dokumenty týkající se Československé strany lidové, Národního shromáždění, vlády a jejího

¹⁰ <http://www.psp.cz>

¹¹ <http://www.nrsr.sk>

předsednictva, zákonů a církevních záležitostí. V Národním archivu je uložena také pozůstalost Jana Jiřího Rückla (značka PR), významného českého průmyslníka a aktivního člena Československé strany lidové. Tento fond obsahuje jak dokumenty osobní povahy včetně korespondence, tak také řadu úředních dokumentů, vědeckých prací a přednášek. Další prameny jsou uloženy ve fondu Ministerstvo zahraničních věcí - výstřižkový archiv (značka MZV-VA I.), který je tematicky uspořádán do celků a obsahuje výstřižky z českého i zahraničního tisku, které se vztahují k domácím událostem nebo osobám. Pod hesly lidová strana, slovenští ľudáci, poslanecká sněmovna, zákonodárství, vnitřní politika, Slovensko a další zde najdeme výstřižky z periodických titulů různého stranického zaměření.

Řada dalších dokumentů a materiálů ke studiu je uložena v ostatních archivech na území České a Slovenské republiky. Jedná se především o Moravský zemský archiv v Brně, Zemský archiv v Opavě a Slovenský národní archiv v Bratislavě, které nebylo prozatím možno navštívit s ohledem na mé časové a finanční možnosti. Ve své práci bych v budoucnu chtěla pokračovat a věnovat se i studiu těchto dosud nezpracovaných archivních materiálů.

Periodický tisk plnil v prvorepublikové době řadu rolí, od čistě informativní přes zábavnou a v neposlední řadě i propagační, a ve většině případů se tedy nedá považovat za příliš objektivní, což je nutno brát v úvahu při studiu jakéhokoli stranického tisku. Z toho, jak se kterému tématu či události jednotlivý tisk věnoval, může badatel vyčíst, jakou důležitost toto téma mělo pro stranu a její přední představitele, a porovnat tak, jak na určitý problém reagovaly strany odlišného politického charakteru. V době krátce po vzniku nového státního útvaru byly patrné značné rozdíly v kvalitě jednotlivých titulů, rozdíl byl ještě zřejmější při porovnání českého a slovenského tisku, kdy slovenská politická žurnalistika byla mnohem zaostalejší a trpěla nedostatkem schopných novinářů, protože se nacházela teprve ve fázi své konstrukce. Ale ani český lidovecký tisk neměl, přes poměrně velký počet vydávaných titulů, ve své době pověst příliš kvalitní žurnalistické tvorby a zaostával za úrovní tisku ostatních konkurenčních politických stran.

Při studiu tisku se budu opírat především o hlavní tiskové orgány jednotlivých stran. V případě Československé strany lidové o *Lidové listy*, které byly založené roku 1922 po ztrátě deníku *Čech* a ve kterých post šéfredaktora zastával ve sledované době nejprve František Světlík a po něm Josef Doležal, a dále pak o druhý lidovecký deník *Lid* a brněnský *Den*. Slovenská ľudová strana založila svůj ústřední tiskový orgán s názvem *Slovák*, ze kterého jsem čerpala, dne 5. února 1919 v sídle vedení strany v Ružomberku pod vedením šéfredaktora Štefana Mnoheľa. *Slovák* vycházel nejprve každé dva týdny, později vycházel už

jako týdeník. Změna po obsahové i formální stránce nastala až v roce 1922 v souvislosti s přesunem sídla strany do Bratislavy, politického a kulturního centra. Slovenská ľudová strana byla nucena *Slováka* přizpůsobit nově nastalým skutečnostem a tak byl od této doby vydáván jako deník v mnohem rozsáhlejší podobě s novými přílohami různého zaměření.¹²

¹² BARTLOVÁ, Alena: Hlinkova Slovenská ľudová strana. In: MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*. 1. díl: Období 1861 – 1938. Brno: Doplněk, 2005. s. 848.

2. Češi a Slováci ve společném státě: vztah společnosti a státu k církvi a politickému katolicismu

Československá republika spojila v jeden státní celek dva národy, které se ještě v první polovině 19. století utvářely paralelně vedle sebe. Tato paralela ve druhé polovině dlouhého 19. století mizí, protože v následující historické etapě procházely oba národy v důsledku politických změn souvisejících s rozdělením Habsburské monarchie zcela odlišným společenským vývojem. Češi se pod vlivem civilizačního rozmachu a událostí 19. století formovali v Předlitavsku v moderní, hospodářsky, kulturně i politicky vyspělý národ, který ovšem neměl téměř žádný podíl na rozhodování a moci ve státě. Oproti tomu Slovensko v roce 1867 při rakousko–uherském vyrovnání připadlo k napůl ještě feudálnímu Uherskému království a ocitlo se pod silným maďarizačním útlakem, protože maďarská politika se držela hesla, že jedině pomocí asimilace nemaďarských národů se dá trvale zaručit nadvláda maďarského národa.¹³ V tomto tuhém režimu neuznávajícím národy jako svébytné subjekty Slováci ztratili jakoukoli naději na veřejný život a možnost získání autonomního postavení. Maďarizační nátlak, který zapříčinil odnárodnění velkého množství Slováků a neúprosně působil na masy lidí, navíc brzdil jejich snahu dotvořit se v moderní politický národ a hrozilo, že pokud tento proces přetrvá, tak toho již nebudou vůbec schopni.¹⁴ Vypuknutí světové války tak pro Čechy i Slováky znamenalo do jisté míry naději na zlepšení státoprávních a kulturních poměrů a v případě vítězství dohodových mocností i naději na získání vytoužené samostatnosti.

V době válečného konfliktu ale Slovensko v žádném případě ještě nebylo zralé na utvoření samostatného státu, jejich jedinou možností jak uniknout před definitivní maďarizací bylo spojit se s jiným národem, a proto se slovenské naděje na změnu začaly upírat směrem ke spojení s nejbližším slovanským národem, s Čechy, o kterých se v zahraničí vědělo o něco málo více než o Slovensku.¹⁵ V roce 1914 se ve *Slovenském denníku* psalo, „že jen čistě československá zásadní politika může Slováky vyvést z pekla národní záhuby“, ale „jestliže chceme českou pomoc získat, musíme přistoupit na národní jednotu, na společnou hospodářskou a kulturní práci“.¹⁶ Na české straně se myšlenka československé vzájemnosti

¹³ SETON-WATSON, Robert William (Viator, Scotus): *Národnostná otázka v Uhersku*, s. 158.

¹⁴ KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929), s. 17.

¹⁵ FRAJDL, Jiří: *Slovenská otázka v českých dějinách*. Praha : Křesťanskosociální hnutí: OR KČP, 2002, s. 4.

¹⁶ *Slovenský denník*, roč. V., č. 71, 72, 73, 15., 16. a 18. 4. 1918. In: GOSIOROVSKÝ, Miloš: *Češi a Slováci. Historie vzájemných vztahů ve 20. století*, s. 20.

začala obnovovat ještě dříve, a to v koncepcích Tomáše G. Masaryka, který s ním počítal nejen jako s kulturně příbuzným národem, ale také jako s územím, které nový samostatný stát potřebuje jako koridor směrem na východ k Polákům a Rusům, aby tak vyvažovalo tlaky sousedního Německa a početné německé menšiny v českých zemích. Tato koncepce tzv. čechoslovakismu, tedy ideje o jednotném národu tvořeném dvěma kmeny, z nichž každý hovoří vlastním jazykem, hrála svou důležitou politickou roli nejen v rámci československých vztahů, ale také ve vztahu budoucího státu k mezinárodní veřejnosti. Byla to jediná vhodná cesta k tomu, jak dosáhnout podpory dohodových mocností pro vznik společného státu, protože jako mnohonárodnostní stát, i když republikánský, by byl pro dohodové země těžko akceptovatelný a za tu cenu by nebyly ochotny začít uvažovat o rozbití Rakousko-Uherska. Z tohoto úhlu pohledu se myšlenka jednotného československého národa, na které bylo vybudováno Československo, jeví jen jako nutná politická taktika obou národů jak dosáhnout svých politických cílů a mezinárodní podpory pro vznik společného státu.

Politický vývoj v nově vzniklém Československu ukázal, že koncepce vzájemné blízkosti Čechů a Slováků narazila na řadu překážek poválečné reality a stávala se neudržitelnou a nedostačující. Velmi důsledné prosazování čechoslovakismu v prvních letech trvání státu začalo vzbuzovat na Slovensku odpor, což mělo zásadní negativní vliv na podobu československých vztahů. Poválečný hospodářský a morální rozklad, revizionistické smýšlení a tlak sousedů, zvláště Maďarska, všeobecná radikalizace společnosti, sílící socialismus a komunismus spojený s tvrdým protikatolickým hnutím a problematickým řešením náboženských otázek, to vše podráždělo československou vzájemnost a vyvolávalo stále více neshod. Významný britský historik této doby R. W. Seton-Watson situaci charakterizoval slovy: „*Slováci, kým ešte boli pod jarmom, idealizovali tých, od ktorých mohli očakávať oslobodenie, ale keď sa oslobodenie vykonalo, začali byť hyperkritickými. Po prvom radostnom a bezstarostnom opojení prevratu skoro nastalo v tej miere i vytriezvenie, čo i muselo prísť pri takej prudkej premene politických, hospodárskych a sociálnych hodnôt a pri ťažkostiach a biedach všeobecnej situácie v Európe.*“¹⁷ Situace se ještě zhoršovala tím, že jen málokterý Čech znal komplikovanou situaci na Slovensku a opravdu jí rozuměl. Mnohdy netaktní chování a nedostatek pochopení pro slovenský národ a jeho specifika, zejména hluboké náboženské založení, popuzovaly slovenskou veřejnost a vyvolávaly protičeské nálady a napadání českých úředníků, učitelů a dalších Čechů působících na Slovensku. Řada slovenských politických představitelů chápala to, co jim soužití s vyspělejším českým národem v důsledku přineslo. Slovensko by samo nebylo schopno po stránce personální ani

¹⁷ SETON-WATSON, Robert William: *Nové Slovensko*, s. 7.

technické spravovat vlastní stát, snad ani vlastní autonomní území. Hlavním důvodem byl katastrofální nedostatek slovenské inteligence, kvalifikovaných státních úředníků, učitelů, vojáků, soudců, advokátů, duchovních, lékařů, železničářů, četníků, celníků, finančníků a dalších, ale také nedostatek vybavení, například ve školách.¹⁸ Česká pomoc Slovensku ale začala být chápána mezi slovenským lidem jako nežádoucí zásah, jako jakási „česká maďarizace“ a pokus Čechů získat nadvládu nad Slovenskem.

Postupné slábnutí čechoslovakismu a s tím související nesrovnalosti a konflikty mezi českou a slovenskou společností se odrážely i na vzájemném vztahu českých a slovenských katolíků a jejich politických představitelů. Pro úplné pochopení podstaty přibývajících nedorozumění náboženského charakteru mezi Čechy a Slováky a vztahu katolických stran je nutné rozlišit, jakou roli hrálo v těchto zemích náboženství a jaký byl vztah české a slovenské společnosti ke katolictví.

U Čechů ani Slováků nelze hovořit o jednotném náboženství, protože oba národy byly na počátku dvacátého století značně konfesně rozdělené a řada lidí se hlásila k různým náboženstvím, v tom si byly do jisté míry podobné. I když byl katolicismus statisticky v Čechách většinovým náboženstvím, obecně převládá názor, že fakticky velká část z nich byla pouze „matrikovými katolíky“.¹⁹ Stejně tak ke Slovensku nelze jednoznačně přiřadit jedno vyznání, i když ľudová strana se pro tuto roli slovenského světonázoru snažila velmi intenzivně prosadit katolictví. Rozdíl je patrný spíše v tom, jaký význam měla víra jako taková pro společnost a jak byla lidmi chápána, což byl jeden z dalších rozdílů pramenících z odlišného historického vývoje obou národů. České země si v sobě nesly dlouholetou zkušenost soupeření katolicismu s protestantstvím pod vlivem reformních myšlenek pronikajících z německých zemí. Válečný konflikt tak pouze dovršil komplikované české vymezování se vůči Vídni a katolicismus tak během války definitivně ztratil u Čechů svou funkci národního náboženství. Jako státní náboženství habsburské dynastie bylo nemyslitelné, aby hrál konstruktivní roli v novém státě, který se snažil ze všech sil o odrakouštění. Náboženské ochlazení v českých zemích toho bylo důsledkem a projevilo se ve značné liberalizaci české společnosti a reformismu uvnitř katolické církve, navazujícím na bolzanovskou katolicko-reformní tradici v protikladu k Moravě, která byla vždy silně

¹⁸ Jiří Frajdl působící na univerzitě v Hradci Králové ve své studii z roku 2002 uvádí porovnání personálních sil v Československu. Z 1 819 státních úředníků v ČSR bylo pouhých 23 Slováků. Z počtu 4 687 učitelů bylo jen 343 Slováků. Českých kněží byla také značná převaha, z 2 763 jich na Slovensku bylo 428. In: FRAJDL, Jiří: *Slovenská otázka v českých dějinách*, s. 6.

¹⁹ RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Díl 1., Česko-slovenské vztahy 1914-1945*, s. 76. Matrikový katolík je v užším slova smyslu označení člověka, který je v souladu s učením katolické církve veden v matrikách jako katolík, protože byl pokřtěn, ale církevního života v katolické církvi se aktivně neúčastní.

orientovaná na vídeňský katolický univerzalismus a byla tak v určitém pohledu bližší slovenské společnosti. Oproti Čechům bylo slovenské prostředí mnohem více konzervativní a duchovně založené. Do izolovaného prostředí Uher tyto myšlenky nepronikly, a proto velmi pobožní, emotivní a tradicionalisticky založení Slováci nemohli najít pochopení pro sekularizovaný životní styl Čechů, kteří přicházeli na silně religiózní Slovensko. Tito Češi, kteří s sebou přinášeli stopy protikatolického boje z českých zemí, mnohdy i nevědomky uráželi náboženskou mentalitu slovenského obyvatelstva. Neznalí poměrů a místního prostředí přicházeli šířit a prosazovat domovské ideje, které na Slovensku nemohly uspět a slovenská katolická veřejnost je právem odsuzovala. Seton–Watson ve své analýze poválečného Slovenska uvádí jeden z mnohých případů, kdy se Češi svým nevhodným chováním dotkli náboženského citu Slovenska. V jeho studii *Nové Slovensko* tak čteme, že když do Banské Bystrice zavítalo poprvé Sokolstvo, katolické kněžstvo věnovalo mnoho úsilí na organizaci jejich přijetí a propůjčilo mu dokonce i katolickou dvoranu. Prvním činem, který Sokoli vykonali po příjezdu, bylo strhnutí krucifixu,²⁰ což u katolické veřejnosti vyvolalo vlnu odporu.

Takovýchto událostí bylo příliš mnoho a není překvapivé, že kvůli těmto drobným, ale velmi důležitým maličkostem, se začala na Slovensku rozšiřovat značná nedůvěra a podezřívavost k Čechům. Na všech těchto příkladech je patrný hluboký rozdíl mezi českou a slovenskou mentalitou a také vzájemná neznalost charakteru toho druhého. Liberální, pragmatičtí a méně citliví Češi byli svou povahou naprosto odlišní od nábožensky zakonzervovaných Slováků, kteří někdy až přehnaně zveličovali každý negativní výpad vůči svému náboženství, a odsuzovali jakékoli snahy o hlubší církevní reformu. Vztahy Čechů a Slováků, podmíněné asynchronním historickým a náboženským vývojem, byly alespoň v prvních dvou radikálních letech trvání Československa pokud jde o vnímání náboženství velmi vypjaté a jejich přístup k církvi, katolickým politickým reprezentantům a katolickým stranám byl pod vlivem těchto okolností rozdílný.

2.1. Poválečná protikatolická vlna

Taková zásadní změna v Evropě, jakou byl rozpad rakousko–uherské monarchie, musela nutně znamenat i změnu postavení církve, která byla do velké míry spjatá s předchozím monarchistickým systémem. Konec první světové války přinesl církvi a s ní spjatému politickému katolicismu prudké zhoršení situace. Toho zhoršení se netýkalo jen

²⁰ SETON-WATSON, Robert William: *Nové Slovensko*, s. 38.

Československa, a je nutné ho vidět v širším evropském kontextu, kde pod dojmem válečného utrpení a bídy docházelo k celkovému morálnímu úpadku a oslabování náboženského citění. Pod vlivem levicových trendů v poválečné Evropě byla veřejnost proti politickému katolicismu naladěna velmi bojovně, a proto v nástupnických státech jedny z prvních kroků vedly k podstatnému přehodnocení vztahu společnosti a státu k církvím a náboženství. V českých zemích je tento proces zdaleka nejvýraznější, takže vztah české společnosti k politickému katolicismu, respektive k Československé straně lidové v době poválečné, byl tímto protikatolickým smýšlením poznamenán mnohem silněji než na Slovensku, kde se tyto tendence až na výjimky téměř neprojevovaly.

Bezprostřední náznaky negativního postoje společnosti k církvi a katolíkům lze hledat již v prostředí zahraničního odboje, ve kterém se aktivně neangažoval prakticky žádný katolický zaměřený politik. Vnímání katolické církve jako symbolu nenáviděného Rakouska, loajality domácích katolických představitelů k monarchii pobuřující českou veřejnost, rozmach socialismu a komunismu pod vlivem říjnové revoluce, to vše spolu se subjektivními názory předních českých politiků včetně Tomáše G. Masaryka na církvev jako takovou způsobilo, že československá zahraniční akce se proměnila vlivem těchto vnějších a vnitřních okolností z původně národního hnutí na hnutí nejen protirakouské, ale také protináboženské a proticírkevní. Církev, která tento režim podepírala, byla proto pochopitelně institucí, od které se nový stát chtěl přinejmenším distancovat, a proto byla odluka církve od státu deklarována už ve Washingtonské deklaraci.²¹ Boj proti Rakousku se tak stal současně bojem proti Římu, což se ve své vrcholné fázi po vzniku Československa projevilo při budování nového státu, který měl být na církvi zcela nezávislý, a proto i návrhy zákonných norem měly většinou proticírkevní charakter. Především představitelé socialistických, ale i některých občanských stran tohoto stavu české společnosti využívali a snažili se všemi způsoby katolíky jako politickou sílu co nejvíce oslabit. Především prostřednictvím tisku se pokoušeli ovlivňovat veřejné mínění a to za pomoci hojně používaných propagandistických hesel jako „Řím musí být souzen a odsouzen“ nebo „Padla Vídeň, padne Řím“. Tento nátlak byl obrovský a masy lidí se s těmito názory ve velké míře ztotožňovaly, zejména v hlavním městě Československa v Praze, která byla proti katolíkům nejvíce negativně naladěná.

Tento postup proti církvi a Římu tedy zasahoval i představitele českého a slovenského politického katolicismu, protože i když katolickou církev nelze jednoznačně ztotožňovat s politickým katolicismem, stejně tak tyto pojmy od sebe nelze naprosto oddělit. I přesto, že

²¹ TRAPL, Miloš: Český politický katolicismus v letech 1918-1938. In: FIALA, Petr; FORAL, Jiří; KONEČNÝ, Karel; MAREK, Pavel; PEHR, Michal; TRAPL, Miloš. *Český politický katolicismus 1848 - 2005*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 179.

se katolické politické strany, zejména ČSL, snažily o formulaci svého programu nezávisle na církvi, byly ve společnosti stále vnímány jako jasně klerikální a odvozené od církve, protože velká část jejich zástupců byla tvořena katolickými duchovními. K tomuto přesvědčení přispívalo i to, že politika těchto stran se až na výjimky odvíjela od stanoviska Svatého stolce nebo přinejmenším od oficiálního stanoviska církevních hodnostářů, se kterými strany konzultovaly postup v případě jednotlivých církevně-politických otázek. Spjatost Slovenské ľudové strany s katolickou církví byla oproti Československé straně lidové o dost silnější, což bylo dáno tím, že naprostou většinu jejích poslanců a příznivců tvořili katoličtí duchovní a oddaní věřící, kteří také opakovaně museli žádat svého biskupa o jeho svolení k výkonu politické funkce.²² Nutno však podotknout, že Vatikán nebyl myšlenke československého státu nijak nakloněn a nevraživost byla vzájemná, o čemž svědčí dlouhý proces jmenování nové národní hierarchie především na Slovensku, kde byly všechny diecéze obsazeny maďarskými biskupy. Velmi dlouhá a nesnadná jednání mezi československou vládou a Apoštolským stolicí o jmenování slovenských biskupů popisuje Juraj Kramer, který také uvádí, že Vatikán „iba nerád bral na vedomie existenciu Československej republiky a nijako sa neusiloval o to, aby prispôbil církevné pomery novým politickým skutočnostiam.“²³

Často používaná paralela mezi kulturním bojem bismarckovské éry v Německu²⁴ a situací po vzniku ČSR naznačuje určitou podobnost těchto hnutí. Souhlasím však s názorem Miloše Trapla, který tvrdí, že pojem „kulturního boje“ je v této souvislosti zavádějící a jeho použití přesnější je pro popis stavu pronásledování církve státem a tedy „shora“, kam patří německý Kulturkampf Bismarcka a Hitlera.²⁵ České protikatolické hnutí oproti tomu probíhalo spíše ve směru „zdola“ a bylo reprezentováno rozvášněnými davy protikatolické veřejnosti. Stát, respektive jeho hlavní představitel prezident Masaryk, veřejně trval na zachování neutrálního vztahu k církvi,²⁶ nicméně jeho vztah k ní byl na veřejnosti znám jako velmi negativní. Nelze však v žádném případě hovořit o násilných perzekucích katolíků, jako tomu bylo v případě hitlerovského Německa. I když společnost byla značně radikalizovaná, v Čechách se toto

²² BARTLOVÁ, Alena: Hlinkova Slovenská ľudová strana, s. 833-834.

²³ KRAMER, Juraj: *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918-1929*, s. 32-33. Kramer zde cituje odpověď vídeňské apoštolské nunciatury ministru pro správu Slovenska Šrobárovi ze dne 21. května 1919, ve kterém vyjadřuje přání uspořádat církevní poměry takovým způsobem, který by vyhovoval všem (tedy i Maďarům).

²⁴ Jako „Kulturkampf“ je původně označován politický boj knížete O. Bismarcka v 70. letech 19. století vedený proti katolické církvi a katolíkům sdruženým ve straně tzv. Centra (Zentrum). Pomocí prostředků policejního státu Bismarck dosáhl prosazení řady antiklerikálních zákonů, mimo jiné zavedení civilních sňatků, státního dohledu nad školstvím, tzv. Kanzelparagraph a dalších s cílem značně omezit vliv církve a papeže. Pokus nicméně skončil neúspěšně a strana Centra z něj vyšla značně posílena. Po upravení vztahu Německa k církvi v 1887 byla řada z těchto zákonů zrušena.

²⁵ TRAPL, Miloš: *Český politický katolicismus v letech 1918-1938*, s. 177.

²⁶ HALAS, František X.: *Fenomén Vatikán: idea, dejiny a súčasnosť papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004, s. 533.

hnutí omezovalo pouze na impulzivní činy jednotlivců, na napadající články v tisku, ohnivé polemiky na půdě národního shromáždění a předkládání řady zákonů proticírkevního zaměření, které pobuřovaly a urážely církve a katolické strany. Terčem se stávaly hlavně kostely, odstraňovaly se také kříže a sochy s náboženskou tematikou.

Jedním z nejradikálnějších veřejných projevů nenávisti vůči katolíkům a aktem odplaty za jejich vinu je známý případ kolem povalení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze ve dnech převratu, který byl zničen dne 3. listopadu 1918 vlastně kvůli neznalosti hlavních aktérů. Vandalové se totiž chtěli pomstít za Bílou Horu a nesprávně se domnívali, že pomník byl postaven v roce 1621. Ten však pocházel z doby pozdější a byl postaven na památku obrany Prahy před švédským obléháním roku 1651. K podobným vandalismům a radikálním činům rozbouřené Prahy, které měly odstranit symboly katolické církve, došlo ještě několikrát.

Tyto události měly dalekosáhlé dopady a byly ještě více než v Čechách vnímány na Slovensku. Vladimír Červenka ve svých pamětech popisuje, jak na členy lidového klubu tato situace působila depresivně a jak se samotný Šrámek vyjadřoval na jednání klubu o tehdejším stavu: „(...) doba poválečná, doba psychosy protikatolické, která jest tím nebezpečnější, že katolicismus jest spojován v jedno s monarchií rakousko-uherskou a za takového spojení pojmů jest: býti pro republiku – býti proti katolicismu.“²⁷ Na výrazně náboženském Slovensku byla Praha vnímána jako silně protikatolická a katoličtí představitelé v čele s Andrejem Hlinkou tím byli velice znepokojeni. Hlavně katolický tisk začal vytrvale obviňovat Čechy z neznabožství, bezvěrectví a volnomyšlenkářství, které se snaží násilně rozšířit i na Slovensko. Výrok „Češi nám berú vieru“ zazníval ze všech stran a oháněli se jím i poslanci v Národním shromáždění.²⁸ Na základě tohoto lze usoudit, že na počátku zhoršení česko–slovenských vztahů stála zcela jasně otázka náboženská.

Protikatolický tlak spojený s náboženskou krizí v novém státě ještě více zesílil volání po modernizaci uvnitř církve samotné a ohrožoval tak její vnitřní integritu. Hnutí reformních katolických duchovních zejména z nižšího kléru považovalo za naprosto nezbytné přeměnit

²⁷ Archiv KDU-ČSL, paměti Vladimíra Červenky. Revoluční Národní shromáždění, s. 10.

²⁸ Pro ilustraci uvedu alespoň jeden příklad, kdy se poslanec ľudové strany Dr. Jozef Buday na půdě Národního shromáždění při debatě o návrhu zákona o vzájemných poměrech náboženských vyznání vyjádřil slovy: „Ked' hneď po prevrate jako vojaci a úradníci mnohí Češi prišli na Slovensko, jako je všeobecne známo, mnohí z nich tak hrubou rukou siahli po náboženskom cite slovenského ľudu, že to z jednej strany stalo sa prvým zdrojom nedôvery, ba riekol by som v istej miere až nenávisti Slovákov proti Čechov a z druhej strany vyvrcholilo to v známom boľastnom výkriku slovenského ľudu: Češi nám berú vieru. (...) lebo ako Maďari predtým brali nám slovenskú národnosť skrze násilné maďarčenie v školách a tupením všetkého, čo bolo slovenské, práve tak i teraz skrze tupenie všetkého, čo je katolícke v školách, pri vojsku a vo verejnom živote je do očí bijúca snaha podlamovať vieru katolíckeho ľudu. Lež ja túto hneď poprevratovú náladu slovenského ľudu nevzpomínam preto, ale vzpomínam ju poprvé preto, aby sme upozornili vás, pánovia, že náboženské veci to boli, ktoré v prvom rade a hneď od počiatku stvorily protičeskú náladu na Slovensku.“ 34. schůze Národního shromáždění, 2. 4. 1925.

církev v novou, modernější a více křesťanskou. Jinými slovy šlo o její přizpůsobení nové době, ve které již stará katolická církev ve své zakonzervované podobě nemohla obstát. Základní požadavky tohoto hnutí byly formulovány na pozadí myšlenky přiblížení se lidem, k čemuž měla přispět značná laicizace a rozšíření církevní samosprávy, svobodná volba biskupů a obsazování far, úprava a liberalizace celibátu, vnesení národního jazyka do liturgických obřadů a další. Velmi významnou roli v tomto procesu sehráli kněží Karel Farský a Bohumil Zahradník-Borovský a jejich radikální Klub reformních kněží Jednoty katolického duchovenstva v Čechách, kteří na shromáždění klubu dne 8. ledna 1920 rozhodli o vzniku nové samostatné církve nezávislé na Římu, církve Československé.

Obdobný proces můžeme sledovat i na území Slovenska, které vznik Československé církve svým způsobem ovlivnil. Také zde jsou patrné určité reformní tendence hájené poslancem Ferdišem Jurigou a skupinou nespokojených kněží.²⁹ Většina kněžstva se ale pod vlivem Andreje Hlinky přiklonila ke konzervativnímu názoru. Pod Hlinkovým vedením sdružení slovenští kněží v orgánu s názvem Kňazská rada nezamýšleli ohrozit integritu katolické církve, naopak se spojili za účelem obrany jejích pozic. Ve svém téměř jednohlasně přijatém memorandu proto požadovali církevní autonomii, biskupské úřady v jejichž čele by stáli Slováci, založení své teologické fakulty a samozřejmě také zachování církevního školství.³⁰

I přesto, že Slovensko nebylo těmito protikatolickými tendencemi zasaženo v takové míře jako české země, a lidová strana se nemusela vyrovnávat s tak silným odporem společnosti vůči církvi jako strana lidová, nebylo její postavení na Slovensku úplně jednoznačné. Už její předchůdkyně, maďarská Lidová strana, se těšila poměrně široké podpory pobožné slovenské veřejnosti a to hlavně díky svému programu založeném na křesťanství a národnostní smířlivosti. Slovenská lidová strana, která obsahově čerpala z původního programu, tuto voličskou podporu převzala. Nejistota postavení Slovenské lidové strany se projevila až na počátku Československa a pramenila z rozporů na slovenské politické scéně a zejména z dlouhodobého konfesního sporu mezi katolíky a evangelíky, který stále přetrvával a rozděloval společnost. Dalším důležitým faktem ovlivňujícím postavení SĽS ve společnosti byl postup nejprve prozatímní slovenské vlády a později žilinského ministerstva pro správu Slovenska, vedeného Vavro Šrobárem a slovenských agrárníků a socialistů, kteří se profilovali protikatolicky. I přes tyto tlaky byla tato strana hlavně díky osobnosti Andreje Hlinky a vysokému počtu kněžích ve svých řadách, kteří působili na široké masy obyvatel,

²⁹ RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Díl 1., Česko-slovenské vztahy 1914-1945*, s. 75-76.

³⁰ SIDOR, Karol; Vnuk, František: *Andrej Hlinka 1864-1938*, s. 343.

vyjma prvních parlamentních voleb, ve kterých kandidovala společně se svým českým protějškem, jednou ze stran s největší podporou slovenských obyvatel.³¹

³¹ LETZ, Róbert: Hlinkova Slovenská ľudová strana. Pokus o syntetický pohľad, In: LETZ, Robert; MULÍK, Peter; BARTLOVÁ, Alena: *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905-1945*. Martin: Matica slovenská, 2006, s. 29.

3. ČSL a SLS v novém politickém systému

Obě katolické politické strany měly v politickém systému první Československé republiky relativní politickou sílu a vliv, který se odvíjel od snahy československé politické reprezentace udržet jednotnou politickou linii a deklarovat před mezinárodní veřejností společnou národní vůli. Z tohoto pohledu se pro českou politickou elitu jeví Slovenská ľudová strana jako mnohem důležitější politický partner, kterého potřebuje, aby tuto jednotnou politickou vůli mohla prezentovat. Naopak lidová strana měla vůči ostatním stranám pozici mnohem slabší a tento potenciál postrádala. Její politická síla byla skrytá jinde - ve velkém počtu registrovaných katolíků v Československu. Nikomu nebylo před prvními volbami jasné, jakou část z nich tvoří pouze matrikoví katolíci a jakou skuteční věřící. Tuto jejich sílu podporovalo i to, že většina z těch, kteří vystupovali proti církvi a žádali odluku, zůstávala i nadále příslušníky katolického vyznání. Jak velká byla tato síla, nevěděla ani sama lidová strana, a proto hledala vhodného spojence, který by jí pomohl tento stav zvrátit, dokud se nedočká parlamentních voleb, které by dle předpokladů jejich zastoupení značně vylepšily³². Jediným možným ideologickým i taktickým spojencem proto mohla být Slovenská strana ľudová, za kterou stál silně nábožensky založený slovenský lid.³³ V porovnání reálného vlivu v politickém systému krátce po vzniku republiky měla ľudová strana jednoznačnou převahu, protože spolupráci s ní potřebovali nejen lidovci, ale i ostatní politické strany.

I přes počáteční kritiku nových politických elit k tradičnímu politickému katolicismu se i lidové straně podařilo vybojovat si své místo v politickém systému Československé republiky a poměrně rychle se etablovala v novém stranickém systému. Zpočátku ve vládě Karla Kramáře obdržela Československá strana lidová pouze post ministra bez portfeje, kterým byl Mořic Hruban. V další vládě, jejíž předsedou byl Vlastimil Tusar, chyběli zástupci lidovců úplně a na vládnutí se podíleli až během první úřednické vlády Jana Černého, kdy se úspěšně stali součástí tzv. Pětky. Od té doby byla lidová strana zastoupena ve všech prvorepublikových vládách. Od počátku První republiky se profilovala jako strana demokratická, což bylo patrné z řady prohlášení i činů, kterými vládu podporovala i z pozice

³² Ferdinand Peroutka uvádí úvahu ministra pošt Stříbrného o možném budoucím složení parlamentu, které by bylo pro stranu lidovou velmi příznivé. Na základě poměrného hlasování by totiž získala nejvíce, a to díky volebnímu právu žen a hlasům na Slovensku. PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu*. Sv. 1, s. 395. I z tohoto úhlu pohledu je pak nutno vidět lidoveckou taktiku odkládání problému na dobu pro ně politicky příznivější, kdy by mohla vybojovat daleko více než v Revolučním Národním shromáždění.

³³ PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu*. Sv. 1., s. 395.

opoziční strany.³⁴ Slovenská strana ľudová se profilovala na základě svého programu, ve kterém převládal náboženský a národní prvek. Na bázi tohoto programu strana zdůrazňovala nutnost samostatné slovenské politiky a prosazení legislativní autonomie Slovenska.³⁵ Její představitelé byli mezi prvními, kteří se s rozhodností postavili za vznik Československé republiky, ale strana téměř po celou dobu své existence působila v opozici.

Volební výsledky obou stran se postupně zlepšovaly. Ve volbách do poslanecké sněmovny v roce 1920, ve kterých kandidovaly společně, dosáhla lidová strana výsledku 7,5% hlasů (což odpovídalo 21 mandátům). Pro Ľudáky byly volby méně úspěšné, než si představovali, protože získali pouze 3,8% hlasů a tím pádem 13 poslaneckých mandátů. Vinu za tento svůj relativní neúspěch přičítali právě spojení s českými a moravskými lidovci. O pět let později ve volbách v roce 1925 byly výsledky obou stran o mnoho slibnější. Lidová strana dokázala získat 9,25% voličských hlasů a 31 mandátů a stala se tak třetí nejsilnější stranou.³⁶ Regionálně byla na Moravě a ve Slezsku se svými 21,3% hlasů nejúspěšnější politickou stranou. Stejný úspěch znamenaly volby v roce 1925 i pro její slovenský protějšek, Ľudová strana se svými 9,9 % získala 23 mandátů, což jí vyneslo pozici nejsilnější slovenské politické strany, kterou si udržela až do roku 1938.³⁷ Tyto druhé parlamentní volby znamenaly pro Ľudovou stranu také příslib vyjednávání o vstupu do vlády, které nakonec trvalo až do ledna 1927, kdy se strana připojila ke koalici a vyslala do vlády dva své ministry. Vládní působení SLS však netrvalo dlouho a nepřineslo takové výsledky, jaké si strana představovala. V roce 1929 vzhledem k okolnostem a probíhajícímu procesu s jejím členem Vojtěchem Tukou strana z vládní koalice vystoupila a setrvala až do zániku republiky v opozici.

Existence dvou politických stran, založených na stejném konfesionálním aspektu, mohla v nejlepším případě znamenat velmi úspěšnou politickou spolupráci, která by obhájila postavení církve a katolíků v novém státě za podpory mnohem širší voličské základny, než měla každá strana jako samostatný subjekt. V prvních letech Československé republiky se tento model ukázal jako celkem přijatelný způsob, jak společně zabránit zejména odluce církve a státu a dalším projevům radikálních protikatolických směrů a ubránit tak základní křesťanské hodnoty, které jim byly společné. Rozdíly mezi českou a slovenskou mentalitou, jiné chápání náboženství a odlišné postavení katolických stran v obou společnostech nicméně limitovaly také možnosti působení těchto stran v československém politickém systému a

³⁴ Zejména v boji proti maďarskému vojsku, které okupovalo Slovensko v roce 1919, při sporech s Polskem o Těšínsko a i při generální stávce sociální demokracie v roce 1920.

³⁵ LETZ, Róbert: Hlinkova Slovenská ľudová strana. Pokus o syntetický pohľad, s. 28.

³⁶ Po Republikánské straně zemědělského a malorolnického lidu (46 mandátů) a Komunistické straně Československa (41 mandátů).

³⁷ BARTLOVÁ, Alena: Hlinkova Slovenská ľudová strana, s. 849.

strategii prosazování stranických požadavků. Československá strana lidová v době protikatolického boje, kdy bylo její postavení v Čechách otřesené a neměla jasnou představu o počtu svých přívrženců, musela volit jinou politickou strategii než Slovenská ľudová strana, která byla hnutím s jasnou širokou podporou slovenských obyvatel. ČSL proto v těchto otázkách zvolila velmi úspěšnou a účinnou taktiku tlaku na odsunutí těchto otázek na dobu klidnější a méně radikální, ve které by mohlo být jednání katolíků úspěšnější a s ohledem na situaci praktikovala spíše opatrnější a umírněnější politiku založenou více na taktice vyjednávání, vyčkávání a příležitostných ústupků, což bylo podle ľudáků nedostatečné.³⁸ Ti se mohli opřít o své početné voliče a dovolit si tak mnohem útočnější a bojovnější politickou práci³⁹ a prosazování autonomistických požadavků. ČSL, která se vydala cestou státotvorné politiky, nemohla a ani nechtěla podporovat autonomistické snahy ľudáků, které nabývaly na intenzitě v průběhu druhé poloviny dvacátých let.

3.1.1. Charakteristika programových požadavků a jejich rozdíly

Československá strana lidová vznikla sloučením několika předválečných katolických stran. Projevilo se to také na její velmi volné organizaci, která byla členěna podle jednotlivých zemí. Každá ze zemských složek působila relativně samostatně a řídila se vlastním programem. I přesto byl program všech zemských složek pokud jde o zásadní témata poměrně jednotný a lišil se pouze některých méně podstatných bodech. Jednotlivé přidružené satelitní organizace se také prezentovaly samostatným programem přihlížejícím zájmům složek, které organizace reprezentovala. České zemské křídlo lidové strany vydalo svůj program dříve, v roce 1920 pod názvem *Obnova lidské společnosti*, moravské křídlo svůj definitivní program vydalo o rok později v Brně. V nich Československá strana lidová prezentovala svoje stanovisko a návrhy na lepší úpravu rodiny, obce, stavů a státu. Oba programy vycházely z katolické víry a místo kapitalistického a komunistického hospodářského zřízení deklarovaly střední cestu na základě ideje křesťanského solidarismu. Tento koncept měl vést ke spolupráci jednotlivých sociálních vrstev na základě křesťanských zásad. Hlavní myšlenkou těchto sociálně reformních snah byl požadavek na vytvoření nového hospodářského systému, kde by platil v zásadě princip nedotknutelnosti soukromého vlastnictví, ale v omezené formě, podřízené společenskému celku.⁴⁰ Právo na soukromý majetek je přirozeným právem každého člověka, ale „(...) jestliže někdo má soukromý majetek, který škodí blahu celku (např.

³⁸ Karol Sidor charakterizuje politický postup lidovců jako „(...) taktiku opatrnosti a nevyzývavosti, skromnosti a účtivosti.“ SIDOR, Karol: *Slovenská politika na pôde pražského snemu (1918-1938)*, sv. 1., s. 58.

³⁹ TRAPL, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–38*, s. 17.

⁴⁰ TRAPL, Miloš: *Český politický katolicismus v letech 1918-1938*, s. 197.

rozsáhlý pozemkový majetek v rukou jednotlivců – statisíce bezzemků), nebo chce-li jednatlivec majetku svého využití k vykořisťování a lichvě, pak musí zakročit státní moc, aby hájila zájmy celku. Jako má stát povinnost chránit soukromý majetek poctivě nabytý, tak má i dalekosáhlý vliv na utváření soukromého majetku a právo řídit spravedlivé rozdělení (distribuci) jeho.“⁴¹

Díky přijetí křesťanských zásad mělo dojít k vyřešení sporů mezi zaměstnanci a zaměstnavateli a také k mravní nápravě podnikatelů, kteří nesprávně využívali soukromé vlastnictví a stali se tak neduhem kapitalismu.⁴² Strana požadovala náboženskou výchovu ve školách a také vybudování organizovaného katolického školství. S tím souvisí také požadavky na svobodu církve a rovnoprávnost náboženských vyznání.⁴³ Kladla důraz na rodinu jako nejstarší jednotku lidské společnosti, důslednou péči o děti, jejich výchovu a rozvoj. Pro blaho rodiny bylo stejně důležité zachování církevního sňatku a požadavek nerozlučitelnosti manželského svazku, protože rozluka ve svých důsledcích vede k rozvratu rodiny. Lidová strana podporovala demokratickou a parlamentní politiku a ve svém programu vystupovala proti militarismu, i když armáda byla hodnocena jako potřebná záruka pro zachování bezpečnosti státu. Obecně obě křídla strany žádaly respekt k národnostním menšinám a pokládaly spolupráci s nimi za možnou a žádoucí. Pro stěžejní politická rozhodnutí strana žádala plebiscit a také hájila tradiční správní struktury, zemskou a obecní samosprávu. Dalším bodem, který byl v programu rozebírán byla otázka mezinárodní oblasti a postavení Společnosti národů. Jejím základem podle strany měla být záruka rovnoprávnosti všech velkých i malých států. Stejně tak se vyslovovala pro nezávislost Vatikánského státu a jeho začlenění právě do Společnosti národů.

Slovenská ľudová strana svůj program publikovala po svém obnovení na stránkách ústředního tiskového orgánu s názvem *Slovák*. Tento ne příliš obsáhlý dokument vycházející z usnesení žilinského sjezdu konaného 19. ledna 1918 se objevoval na stránkách tohoto týdeníku postupně během roku 1919 a vyjadřoval stanovisko strany k náboženským, školským, administrativním, hospodářským i sociálním otázkám.⁴⁴ Již v úvodu programu jsou uvedeny dva stěžejní body, ke kterým se strana hlásila. Bylo to přihlášení se ke křesťanským

⁴¹ *Obnova lidské společnosti. Program a zásady Československé strany lidové v Čechách*. Sestavil Bohumil Stašek. Praha: Nákl. Ústřed. sekret. Českost. strany lidové v Praze, 1920, s. 35.

⁴² TRAPL, Miloš: *Československá strana lidová*. In: MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*. 1. díl: Období 1861 – 1938. Brno: Doplněk, 2005, s. 656.

⁴³ BROKLOVÁ, Eva: *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1992, s. 95.

⁴⁴ Programová stanoviska Slovenské ľudové strany byla zveřejňována postupně v průběhu roku 1919 na stránkách ústředního tiskového orgánu *Slovák*, č. 2 ze dne 23.1. 1918, č. 3 ze dne 30.1. 1919, č. 4 ze dne 6.2. 1919, č. 5 ze dne 13.2. 1919, č. 6 ze dne 20.2. 1919 a č. 8 ze dne 6.3. 1919.

základům a také ke svatomartinské deklaraci slovenských představitelů, která byla přijata 30.10. 1918 a deklarovala právo Slováků na sebeurčení a jejich připojení k myšlence společného Československého státu. Celý program se zaměřoval především na otázky rázu církevně-politického a sociálního, autonomistické požadavky do tohoto programu ještě zahrnuty nebyly. V dalších bodech programu strana požadovala náboženskou svobodu, církevní autonomii a vyjmutí církevních majetků z pozemkové reformy. Ve školské oblasti se její požadavky shodovaly s požadavky lidové strany. Cílem obou stran byla záchrana církevního školství a povinného vyučování náboženství ve školách. Velmi podobné byly i sociální požadavky, mezi kterými lidová strana žádala zřízení útulků pro sirotky, bezplatnou lékařskou péči pro chudé, vybudování léčebných ústavů pro nevyléčitelně nemocné pacienty trpící hlavně tuberkulózou a různými duševními a pohlavními chorobami, boj proti alkoholismu a dalším zhoubným nemocem. Obě strany zastávaly totožné negativní stanovisko k militarismu, lidová strana pro čistě obranný účel navrhovala všeobecný branný výcvik obyvatel, lidáci požadovali úplné odzbrojení armády a vybudování domobrany. Dalšími společnými požadavky bylo všeobecné, tajné a poměrné hlasovací právo pro všechny muže i ženy, svoboda tisku a sdružování.

Program lidové strany se začal profilovat úžeji až se zveřejněním textu Pittsburské dohody uzavřené 31.5. 1918 krajanskými organizacemi Čechů a Slováků za přítomnosti T. G. Masaryka, ve které se zástupci usnesli na tomto znění:

„Schvaľujeme politický program usilujúci sa o Spojenie Čechov a Slovákov v samostatnom štáte z Českých Zemí a Slovenska. Slovensko bude mať svoju vlastnú administratívu, svoj snem a svoje súdy. Slovenčina bude úradným jazykom v škole, v úrade a vo verejnom živote vôbec. Česko-slovenský štát bude republikou. Jeho Konštitúcia bude demokratická. Organizácia spolupráce Čechov a Slovákov vo Spojených Štátoch bude podľa potreby a meniacej sa situácie, pri spoločnom dorozumení, prehľbená a upravená. Podrobné ustanovenia o zariadení česko-slovenského štátu ponechávajú sa oslobodeným Čechom a Slovákom a ich právoplatným predstaviteľom.“⁴⁵

Na základě tezí, obsažených v této dohodě, se objevil základní princip programu Slovenské lidové strany, která teprve od této doby začala plně prosazovat požadavek slovenské autonomie a úplného dodržení bodů, deklarovaných Pittsburskou dohodou. Strana ve svých pozdějších programových požadavcích uváděla, že plně stojí za Československým státem, ale žádá pro Slovensko práva, která mu patří jako samostatnému národu a která byla

⁴⁵ Úplný text je uveden například v publikaci *Česko-slovenské vztahy: dokumenty*. Úvodní studie, výběr a uspořádání Zdeněk Veselý. 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2001, s. 103.

odsouhlasena v Pittsburské dohodě.⁴⁶ Autonomie v tomto smyslu znamenala požadavek vlastní administrativy, samosprávy, zákonodárství, úředního jazyka a školství. Od roku 1919 pak strana publikovala ještě řadu dalších článků programového charakteru, na kterých je vidět postupné zesilování autonomistického požadavku. Během roku 1921 na stránkách *Slováka* prezentovali svoje stanovisko ohledně autonomie další představitelé ľudové strany, například Ľudevít Labaj⁴⁷ a nakonec i Vojtěch Tuka,⁴⁸ který zveřejnil svůj velmi radikální návrh na změnu poměrů v Československu, které by se podle tohoto návrhu stalo jakýmsi druhem federativní republiky. S tímto přístupem, který z pohledu českých stran ohrožoval integritu státu již nemohla Československá strana lidová souhlasit a jejich požadavky se tak začaly rozcházet. Obecně platí, že program Slovenské ľudové strany se pružně měnil, přizpůsoboval a doplňoval v závislosti na domácích ale i zahraničních událostech.

⁴⁶ BARTLOVÁ, Alena: Hlinkova Slovenská ľudová strana, s. 837.

⁴⁷ LABAJ, Ľudevít: Návrh zákona o zemskej autonómii Slovenska. *Slovák*, roč. 3, počínaje č. 137, 19.6. 1921.

⁴⁸ TUKA, Vojtech: Návrh zákona o samosprávě Slovenska. *Slovák*, roč. 3, počínaje č. 141, 24. 6. 1921

4. Vývoj vztahu ČSL a SLS v letech 1918 – 1928

Období prvních deseti let trvání Československé republiky bylo obdobím plným převratných politických proměn, událostí a problémů, které se dostavily po krátké poválečné euforii a nadšení ze získané samostatnosti. Bylo to období vypjaté politické aktivity, kdy se formoval zcela nový demokratický politický systém, ve kterém se každá z politických stran snažila zaujmout své místo, získat odpovídající podíl na moci a budovat stát podle svých vlastních představ. Zapojení se do tohoto nového systému nebylo pro katolíky, jak slovenské tak i české, kteří stále nebyli organizačně jednotní jednoduché. Komplikované postavení církve a katolických politických stran v poválečné situaci, počáteční problémy státu, zejména komplikace s ustálením jižní a východní hranice Slovenska, soubor stěžejních církevních, jazykových, školských a administrativních otázek, to vše byly faktory, které podmiňovaly nejen česko-slovenské soužití, ale s tím i možnost spolupráce katolických stran. Vývoj vzájemného vztahu katolických stran tak byl do značné míry ovlivněn těmito politickými okolnostmi a lze ho rozdělit do několika fází podle toho, zda převládal důraz na církevně-politické otázky nebo na otázky administrativní.

4.1. Období Revolučního Národního shromáždění (1918 – 1920)

Rozdíl mezi postavením Čechů a Slováků v novém státě se projevil již při sestavování nového zákonodárního sboru a přidělování poslaneckých mandátů. V případě českých politických stran byly veskrze respektovány výsledky předchozích voleb z roku 1911, pro výběr slovenských poslanců však bylo nemožné obdobný klíč uplatnit, protože situace byla taková, že Slováci obdrželi v posledních volbách roku 1910 pouze tři poslanecké mandáty. Kooptace slovenských poslanců tedy byla závislá pouze na vůli zarytého zastánce čechoslovakismu Vavro Šrobára, což v důsledku znamenalo to, že po přetvoření Národního výboru v Revoluční Národní shromáždění 14. listopadu 1918 se poslanci Slovenské ľudové strany ocitli ve společném klubu slovenských poslanců s jednoznačnou převahou evangelíků, kdy se ze 41 slovenských poslanců⁴⁹ pouhých 10 hlásilo ke katolické církvi. Pozice slovenských katolíků v počátcích státu byla slabá nejen na půdě pražského sněmu, ale i v dalších státních orgánech na Slovensku, a to především kvůli pokračujícím sporům mezi

⁴⁹ 11. března roku 1919 byl změnou ústavy počet poslanců Slovenského klubu rozšířen o dalších 14 poslanců a počet členů byl tedy 55. Kompletní seznam zástupců Slovenského klubu uvádí Karol Sidor ve své analýze politiky let 1918-1938, SIDOR, Karol: *Slovenská politika na pôde pražského snemu*. sv. 1., s. 114-116.

katolíky a evangelíky, ještě umocňované vládní podporou snahy zdolat a přímo vykořenit katolický živel.⁵⁰ Jak uvádí Ferdinand Peroutka, byli klerikálové považováni ministrem pro správu Slovenska Vavro Šrobárem za nespolehlivé, a proto stěžejní posty ve veřejné správě přenechal pokrokovým evangelíkům,⁵¹ kteří se zdáli být po administrativní stránce schopnější a méně spjatí s bývalým režimem.

Lidová strana do pražského sněmu vyslala 24 svých zástupců, přičemž 18 z nich bylo delegováno za moravskou zemskou složku a zbylých 6 zastupovalo českou stranu lidovou. Tato skutečnost z ní dělala nejmenší českou stranu zastoupenou v parlamentu a fakticky to neodpovídalo počtu jejího voličstva.⁵² Ještě v listopadu roku 1918 se zdálo, že lidová strana nejenže nevstoupí do vlády a místo pro ni určené bude postoupeno členu Slovenského klubu A. Kolískovi⁵³, ale že nedostane ani zastoupení v předsednictvu Národního shromáždění. Po komplikovaném vyjednávání byla nakonec strana ve vládě zastoupena pouze Mořicem Hrubanem, který zastával post ministra bez portfeje, a později v roce 1920 obdržela i funkci jednoho místopředsedy Národního shromáždění. Jak vzpomíná Vladimír Červenka, členové klubu lidové strany „(...) viděli v tomto postupu proti lidové straně přímo urážku strany a žádali, aby se proti takovému postupu vůči lidové straně vhodnou formou protestovalo nejenom v plenu Revolučního Národního Shromáždění ale také i veřejným prohlášením, ve kterém by bylo zdůvodněno i to, že straně lidové nebylo dáno v Revolučním Národním Shromáždění řádné zastoupení členy tolikati, kolik by na ni připadalo podle počtu pro jednotlivé strany v posledních říšských volbách odevzdaných hlasů ani zastoupení ve vládě.“⁵⁴

Zastoupení obou stran na půdě nového parlamentu bylo velmi slabé a nejisté, v tom lze spatřovat určitou podobnost. Pro lidovou stranu, která vstupovala do nového politického systému za poměrů pro církve a katolicismus značně nevýhodných, se situace v pražském prostředí vyvíjela o poznání hůře než pro Slováky, kteří nemuseli čelit tak silným nárazům ze strany pokrokářů a socialistických stran a měli domácí zázemí neovlivněné reformními myšlenkami. Oběma stranám však na základě slabého politického zastoupení nezbývalo nic jiného, než se soustředit spíše na obranu zájmů církve a duchovních otázek místo přílišného

⁵⁰ Archiv KDU-ČSL, Historie ČSL, ka 40, J. Doležal: Vznik, organizační a ideová výstavba čsl. Strany lidové po první válce světové (1918-1925), s. 165-166.

⁵¹ PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu*. 4. vyd. Praha: Academia, 2003. Sv. 1., s. 261-262.

⁵² PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu*. Sv. 1., s. 382.

⁵³ Československé straně byl původně přislíben post ministra věd a umění, Archiv KDU-ČSL, paměti Vladimíra Červenky, Revoluční Národní shromáždění, s. 5.

⁵⁴ Archiv KDU-ČSL, paměti Vladimíra Červenky, Revoluční Národní shromáždění, s. 5.

zasahování do státoprávních záležitostí. V tomto bodě lze spatřovat první náznaky toho, že by strany společným postupem mohly ubránit pozice katolíků ve státě.

Strany veřejně deklarovaly svou spojitost tím, že byl Andrej Hlinka přítomen již 7. ledna 1919 na jednání klubu lidové strany, a také tím, že předseda lidovců Šrámek ho 23. ledna 1919 bránil na půdě parlamentu před napadáním ze strany poslanců Slovenského klubu a socialistů, zejména Rudolfa Bechyně, který ho obviňoval z urážky státu.⁵⁵ Šrámek prohlásil, že Hlinka je mužem majícím podporu nejméně 70 procent Slováků a že ho zná natolik, aby o něm mohl říci, že v žádném případě proti státu neštvál. „*Prohlašuji, že my jsme (Československá strana lidová) po této stránce pro Slováky, kteří svéráz chtějí mítí garantovaný plně, a že také, co na nás bude, budeme s nimi pracovati o to, aby svéráz jim garantovaný také byl dodržován.*“⁵⁶ Tímto způsobem byl oficiálně potvrzen společný postup katolických stran při řešení politických otázek. V Revolučním Národním shromáždění se tak lidová strana takticky spojila s Hlinkovou stranou, aby společně bojovaly proti všem tendencím ohrožujícím vliv katolické církve ve společnosti.

4.1.1. Společný boj za obranu postavení katolické církve ve společnosti

Ještě za trvání monarchie se začaly ozývat hlasy volající po nové úpravě poměru státu a církve. Proto bylo jasné dokonce i katolickým představitelům, že v novém státě bude muset nějakým způsobem dojít ke splnění tohoto požadavku. Otázkou tedy nebylo, zda k této změně dojde či ne, ale jakou formu bude mít nový vztah mezi státní mocí a institucí církve a zda se podaří obhájcem církve otupit poválečný radikalismus levicových sil a vybojovat tak pro katolickou církev postavení co nejvýhodnější. Záhy po vzniku státu politická elita dospěla k názoru, že problém odluky církve a státu nelze vyřešit radikálním způsobem a že bude snazší řešit každý dílčí problém komplexní otázky vztahu církve a státu samostatně. Období Revolučního Národního shromáždění proto bylo ve znamení diskuse o těchto dílčích problémech, které se začaly projednávat bezprostředně po jeho vzniku. Návrhy, předkládané v plénu pražského sněmu, týkající se především školství, manželského práva a pozemkové reformy, měly společný cíl, a tím bylo postupné oslabení pozic katolické církve, které si přály nejen konkurenční politické strany, ale také nižší lidové vrstvy, mající zájem zejména na zahrnutí církevních majetků do pozemkové reformy.

⁵⁵ Hlinka byl za své nepřítomnosti na půdě parlamentu dne 21.1. 1919 napadán za řeč, kterou pronesl v kruhu pražských katolíků o poměrech na Slovensku a zejména o práci českých učitelů. Bechyně na jeho řeč reagoval tím způsobem, že Hlinku obvinil z lhaní a překrucování skutečností. 18. schůze RNS, 21. ledna 1919.

⁵⁶ 20. schůze RNS, 23. ledna 1919, Řeč poslance Šrámka.

Tato tendence se projevila již na prvním zasedání Revolučního Národního shromáždění, kdy byl podán Václavem Boučkem návrh zákona na změnu některých ustanovení týkajících se manželského práva,⁵⁷ který předpokládal povinnost občanského sňatku, rušil náboženské překážky pro jeho uzavření a požadoval uzákonění rozlučitelnosti manželského sňatku. Proti tomuto návrhu se veřejně silně postavila především lidová strana, protože povolení rozlučitelnosti svazku manželského by znamenalo porušení jednoho z nejsilnějších dogmat katolické církve. Velký ohlas měla diskuse na toto téma také na veřejnosti, která tento návrh vnímala spíše negativně. I přesto, že se zpočátku zdála situace bezvýchodná, se po bouřlivých diskusích, které byly na půdě parlamentu vedeny hlavně mezi zástupci lidové strany, kteří varovali před morálními důsledky rozlučitelnosti manželství, a zástupci strany socialistické, podařilo straně lidové prosadit vrácení návrhu k přepracování. Lidovci v této otázce zůstali osamoceni, jelikož nemohli spoléhat ani na podporu hlasů Slovenského klubu, který byl většinově tvořen evangelíky nedodržujícími svátost manželskou a lidová strana stojící na stejném stanovisku jako lidovci v něm tvořila jen menšinu.⁵⁸

Otázka manželství byla lidovou stranou široce projednávána v poslaneckém klubu, který se obrátil i na znalce z oblasti církevního práva a významné bohoslovce. Debata v Revolučním národním shromáždění pokračovala až do května roku 1919, kdy se díky politice lidovců mezi stranami postupně dospělo ke shodě na fakultativnosti občanského sňatku, nicméně uzákonění rozluky manželské se zdálo být definitivním řešením. Lidovci ještě v květnu zvažovali provedení obstrukce na půdě sněmu, od které si slibovali zvrácení tohoto rozhodnutí případně i za cenu nesplnění požadavku fakultativnosti. Nakonec však převážil názor, že strana bude požadovat pouze fakultativní občanský sňatek, který má reálnou možnost vybojovat, na rozdíl od zamezení rozlučitelnosti manželství. Protože na obstrukci byla strana velmi slabá a ostatní členy sněmu by spíše popudila, od jejích příprav upustili, a to i na radu slovenských poslanců Hlinky a Kmeťka, kteří byli přítomni na klubovní schůzi dne 14. května 1919 a lidoveckým politikům vytýkali, že obstrukci chtějí zahodit několik měsíců tuhého boje v této záležitosti a riskovat téměř jisté schválení dobrovolného občanského sňatku.⁵⁹

V tomto bodě je patrný rozdílný přístup obou stran v důsledku odlišné předchozí zkušenosti. Na rozdíl od Čech a Moravy by pro Slovensko fakultativní sňatek znamenal velké zlepšení oproti původnímu stavu, a nehodlali tento výdobytek zahodit případnou účastí na

⁵⁷ 1. schůze RNS, tisk č. 1, Návrh Dra Boučka a soudr., aby vydán byl zákon, kterým se mění některá ustanovení zákona občanského o právu manželském.

⁵⁸ Archiv KDU-ČSL, paměti Vladimíra Červenky, Revoluční Národní shromáždění, s. 18.

⁵⁹ Archiv KDU-ČSL, paměti Vladimíra Červenky, Revoluční Národní shromáždění, s. 55.

společné obstrukci s lidoveckými poslanci, kteří se s tímto stavem dlouho nechtěli spokojit a žádali také nerozlučitelnost manželství. Je nutné si uvědomit, že uherské zákony, týkající se církví a manželství, byly mnohem liberálnější než rakouské a lidová strana tak bojovala za to, co katolická církev v Uhrách ztratila již dávno před rokem 1918. Původní uherské lidové straně se nikdy nepodařilo prosadit změnu, která by místo povinného civilního sňatku povolila i sňatek církevní, a rozluka manželství byla povolena všem občanům. Prosazení dobrovolnosti občanského sňatku a povolení sňatku církevního si tedy mohla připisovat jako obrovský úspěch své politiky, který by ji v dobrém světle prezentoval před veřejností. V poslední fázi boje o manželství se Andrej Hlinka alespoň v diskusi pražského sněmu spojil s českými katolíky,⁶⁰ kteří všichni společně v plénu obhajovali katolické manželství a jeho účel. I přesto, že strana lidová musela ustoupit ze svých požadavků týkajících se rozluky manželství, aby znemožnila zavedení povinného civilního sňatku, můžeme říci, že zákon schválený dne 22. května 1919 pro ni znamenal v dané situaci značný úspěch a dosáhla toho, čeho dosáhnout mohla. Na Slovensku byl zákon přijat s velkým nadšením a posloužil jako první důkaz úspěchu politiky lidové strany, která si tak získávala stále více příznivců. V jednom z květnových čísel *Slováku* se píše: „*Proti 250 voľnomyšlenkárom, socialistom a nevercom stálo 27 ľudákov. Goliáš padnul, Dávid zvíťazil. Toto je – vedľa česko-moravských neohrozených katolíkov – víťazstvo slovenskej ľudovej strany, a toto tvrdíme bez všetkej chľuby.*“⁶¹

Mimo otázky manželství bylo další nejvíce diskutovanou oblastí zejména školství, tedy otázka náboženské výchovy ve školách, její nahrazení výchovou občanskou a postavení církevních škol. Výnosy ministra školství a národní osvěty Gustava Habrmana, které měnily stará nařízení rakouská, pobuřovaly českou i slovenskou katolickou veřejnost. Byly vydávány již od roku 1918 se záměrem důsledně odkřesťanštit školy a vytvořit z nich ryze světské instituce. Prvním výnosem ministerstva ze dne 25. listopadu provedl Habrman zrušení povinnosti žáků účastnit se náboženských úkonů ve školách, což si někteří ředitelé škol a učitelé, zejména po precizování tohoto výnosu v květnu 1919 nesprávně vykládali tak, že jsou modlitby před zahájením vyučování a po jeho skončení výslovně zakázané.⁶² Proti tomu téměř okamžitě protestovala lidová strana a podala interpelaci ministerskému předsedovi, ve které žádala okamžité odvolání tohoto výnosu porušujícího náboženskou svobodu.⁶³

⁶⁰ SIDOR, Karol; Vnuk, František: *Andrej Hlinka 1864-1938*. Bratislava: LÚČ, 2008. s. 361.

⁶¹ *Slovák*, roč. 1., č. 20, 31. května 1919, Civilné manželstvo pochované!

⁶² HALAS, František X.: *Fenomén Vatikán: idea, dejiny a súčasnosť papežství, diplomacie Svätého stolce, České země a Vatikán*, s. 535.

⁶³ RNS, tisk č. 187, 10. prosince 1918, Dotaz Vincence Ševčíka a soudruhů na pana předsedu ministerstva stran nařízení, které vydalo ministerstvo školství a národní osvěty o náboženských úkonech na školách.

Následovala řada dalších výnosů, které mimo jiné rušily například povinnost učitelů vítat biskupa při návštěvě školy, nebo upravovaly rozsah hodin, který měl být na středních školách věnovaný výuce náboženství.⁶⁴ Zdaleka největší ohlas však v katolické veřejnosti měl ministerský výnos z 30. května 1919 o výzdobě školních budov odznaky konfesijními, jímž se dalo právo ředitelům, učitelům a jiným místním činitelům na školách dle vlastního uvážení používat symboly a znaky konfesního rázu. Tento výnos vyvolal obrovskou debatu a mnoho nejasností, protože nebylo přesně stanoveno, kdo má právo o výzdobě rozhodovat. To vedlo k masovému odstraňování křížů a jiných náboženských symbolů, které by upřednostňovaly jedno náboženství před druhým, ze školských tříd a budov. Praxe upravování náboženské otázky ve školství pomocí ministerských výnosů pokračovala až do doby, kdy byla jednotně vyřešena tzv. Malým školským zákonem v roce 1922. Ministr Habrman tento způsob hojně využíval, i když pro každý z nich musel získat souhlas vlády. Zastával názor, že problematika školská musí být řešena okamžitě, což by pravděpodobně nešlo splnit, pokud by se volila cesta zákonné úpravy. Katolíci by totiž jako součást vládní koalice proti zákonu na půdě parlamentu jednoznačně protestovali, a tím by pravděpodobně docílili pozdržení přijetí případného zákona. Lidová strana se proti těmto výnosům poškozujícím církve bránila nejen na půdě parlamentu, ale využívala také velmi široké podpory veřejnosti v této otázce, a pořádala různá protestní shromáždění, podpisové akce a manifestace.⁶⁵ Petici, organizovanou Maticí Cyrilometodějskou v Olomouci ve spolupráci se stranou lidovou, podepsalo více než půldruhého milionu lidí nejen z řad lidovců, ale překvapivě i příslušníci ostatních politických stran.⁶⁶ Na stránkách stranických listů odsuzovala anarchii, kterou ministerské výnosy ve školách vyvolaly, a vybízela rodiče k vytváření sdružení na ochranu náboženské výchovy dětí, aby tímto způsobem bránili svoje přirozené právo na výchovu svých dětí. Stejnou nevůli a kritiku tato proticírkevní nařízení vyvolala i na Slovensku. List *Slovák* nařízení chápe jako pozůstatek revoluce a součást soudobého kulturního boje vedeného proti církvi a satiricky kritizuje vládní postup ve věci školství: „*Najprv vydal Habermann, minister osvety, nariadenie, že sa náboženstvo nemusia žiaci učiť. (...) Križe sa nebudú trpieť v škole. Modliť, prežehnat sa nemusí vaše dieťa, trebárs ste ho k tomu od mladosti učili. (...) Za školou prišiel kláštor. Za kláštorom príde rad na rodinu. (...) Ide sa na kostoly, oltáre a najnovšie na kazateľnicu.*“⁶⁷ Katolickým politikům se však nikdy nepodařilo dosáhnout zrušení těchto

⁶⁴ V první až třetí třídě se mělo náboženství vyučovat dvě hodiny týdně, ve čtvrté až páté pouze jednu hodinu a ve vyšších ročnících se nemělo vyučovat vůbec. Podrobněji se tímto výnosem zabývá Ferdinand Peroutka. *Budování státu*. Sv. 1., s. 209-210.

⁶⁵ TRAPL, Miloš: Český politický katolicismus v letech 1918-1938, s. 189.

⁶⁶ Archiv KDU-ČSL, paměti Vladimíra Červenky, Revoluční Národní shromáždění, s. 24.

⁶⁷ *Slovák*, roč. 1, č. 7, 27. února 1919, Kulturní boj zúří.

výnosů, a proto byly vyjma nařízení o konfesijní výzdobě roku 1919 uzákoněny. Zároveň s postupným omezováním výuky náboženství ve školách se postupně prosazoval návrh na zavedení nového předmětu, občanské nauky. Návrh na její zavedení do škol byl v Revolučním shromáždění podán již 21. listopadu 1918. Katoličtí poslanci by s tímto návrhem souhlasili, pokud by nebyl zaváděn na úkor „*jednoho starodávneho a najväčšími potrebného predmetu, totiž vyučovania náboženstva a kresťanskej mravovedy*“.⁶⁸ Přípravovaný zákon totiž předpokládal, jak je uvedeno ve zprávě školského výboru, že občanská nauka bude zavedena až po vyloučení náboženství z vyučování v rámci nové soustavy mravní výchovy.⁶⁹ Čeští i slovenští poslanci se společně v diskusi postavili proti tomuto návrhu a přiměli jej vrátit kulturnímu výboru k přepracování odstavce o nahrazení náboženské výchovy ve školách výchovou občanskou.

Oproti prvotním neúspěchům zaznamenaly katolické strany relativní úspěch v oblasti vysokého školství. Návrh na zřízení bohoslovecké fakulty v rámci nově vznikající Masarykovy univerzity v Brně sice zamítl již školský výbor, došlo však alespoň k rozšíření teologické fakulty v Olomouci a k jejímu přejmenování na Cyrilometodějskou. Také slovenští katolíci měli obrovský zájem na tom, aby byla zřízena vlastní univerzita pro Slovensko, která by nahradila původní maďarskou. Nová univerzita v Bratislavě, pojmenovaná po Janu Amosi Komenském, nicméně byla zřízena bez bohoslovecké fakulty, a slovenští katolíci tak byli pořád odkázáni na seminář v Ostřihomi, který zůstal Maďarům. Na podnět lidoveckého politika Antonína Stojana a za podpory klubu lidové strany podal František Jehlička jménem slovenských katolíků dne 14. června 1919 návrh na zřízení bohoslovecké fakulty v rámci bratislavské univerzity.⁷⁰ Za velkého přičinění referenta kulturního výboru Stojana byl tento návrh obhájen a slovenští katolíci díky spolupráci českých a slovenských lidovců získali vlastní bohosloveckou fakultu.

Neúspěšně katoličtí politikové společně bojovali proti tzv. kazatelnicovému zákonu a také proti zákonu o pohřbívání ohněm. Tzv. kazatelnicovým zákonem nebo kancelářským zákonem byl nazýván návrh podaný před obecními volbami poslancem Boučkem na doplnění trestního zákona, na základě kterého měl být vězením potrestán „*duchovní kteréhokoliv vyznání, který při úkonu náboženském, zejména při vykonání úřadu kazatelského, při posluhování svátostmi, při náboženském vyučování nebo cvičení, při procesí, pouti... přímo nebo nepřímo promlouvá*

⁶⁸ 64. schůze RNS, 15. července 1919, Řeč poslance Dr. Jehličky v debatě o návrhu na zavedení občanské nauky do škol všech kategorií.

⁶⁹ 64. schůze RNS, 15. července 1919, Řeč zpravodaje školského výboru Srdínka.

⁷⁰ RNS, tisk č. 1220, 14. června 1919, Návrh Dra Jehličku a spoločníkov, aby bola zriadená v Bratislave katolícka fakulta bohoslovecká. O podpoře lidové strany slovenským poslancům píše Vladimír Červenka ve svých pamětech, Archiv KDU-ČSL, s. 112.

*o věcech státního nebo politického života, kritizuje platné nebo navrhované zákony nebo nařízení vládní, doporučuje určité politické organizace neb strany, proti určitým politickým organizacím nebo stranám brojí, tisk určitého politického směru doporučuje neb odmítá, do volebního zápasu, ať ve prospěch, ať ke škodě některých kandidátů nebo stran, zasahuje.*⁷¹ Proti tomuto návrhu, který měl jednoznačně za cíl zabránit kněžím agitovat v předvolebním boji ve prospěch katolických stran, se postavila jak česká, tak i slovenská katolická strana. Podle F. Peroutky kněží, především na Moravě, prudce z kazatelen agitovali proti projednávaným zákonům zaměřeným proti církvi,⁷² což samozřejmě poslanci ostatních politických stran považovali za nebezpečné a snažili se tomu všemi možnými způsoby zamezit. Poslanci lidové strany byli za jedno v tom, že by se kazatelny neměly využívat k politickým projevům, což zakázal sám papež vydáním kodexu kanonického práva.⁷³ Proto se soustředili víceméně na to, aby byly uzákoněny pouze ty zásady a povinnosti, které byly již dříve vtěleny do textu církevního kanonického práva. Slovenská ľudová strana proti tomuto návrhu vystupovala velmi ostře a na stránkách *Slováka* srovnávala politiku české vlády a bývalé vlády uherské. „Nuž tu to máte! To je ta chýrna sloboda! Ved' tak tyransky nezasahoval do našich vnútorných vecí ani drakonský zákon maďarský. Ešte len to zbýva, aby vláda vyniesla nariadenie, že všetky náboženské časopisy a knihy, čo kritizujú pokračovanie vlády, budú shabané a odoberie sa im právo vychádzania. Potom už budeme úplne slobodní? Že vraj je to potrebné pre čistotu náboženstva?“⁷⁴ Zákon v plénu parlamentu prošel většinou proti straně lidové, nicméně, jak uvádí Miloš Trapl, byl ve výsledku použit pouze dvakrát na konci dvacátých let.⁷⁵

Stejně neúspěšně lidovci odporovali zákonu o fakultativním pohřbívání žehem,⁷⁶ který, i když neodporoval žádnému článku víry, by byl porušením prvotních křesťanských zásad a podle katolíků také návratem ke starým pohanským zvykům. Slovenská ľudová strana plně souhlasila s řečí Bedřicha Pospíšila, kterou v parlamentu pronesl 1. dubna 1919, ve které říká, jak je reprodukováno ve *Slováku*, že „*pálenie mrtvol je plán zednářský, že je to věc zbytočná, príliš protivná. Bárs pálenie mrtvol není proti článkom viery, katolíci predsa zavrhuju tento*

⁷¹ PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu*. Sv. 1., s. 400. Toto znění, na kterém se usnesl právní výbor, je odlišný od původního Boučkova návrhu, který žádal, aby v případě porušení zákona se na kněze mohl kdokoli obrátit a přímo na místě s ním polemizovat.

⁷² Červenka uvádí, že na schůzi klubu lidové strany bylo upozorněno také na zneužívání kazatelen v Nosislavi, Plzni a Kladně, kde se řečnilo proti republice. Archiv KDU-ČSL, paměti Vladimíra Červenky, *Revoluční Národní shromáždění*, s. 20.

⁷³ Codex iuris canonici byl vydán papežem po I. vatikánském koncilu v roce 1917.

⁷⁴ *Slovák*, roč. 1, č. 7, 27. února 1919, Kancelparagraf.

⁷⁵ TRAPL, Miloš: *Český politický katolicismus v letech 1918-1938*, s. 190.

⁷⁶ RNS, tisk č. 396, 21. ledna 1919, Návrh posl. Jaroslava Kvapila a soudr., aby bylo uzákoněno fakultativní pohřbívání ohněm v Československé republice.

pohanský zlovyk.⁷⁷ Shoda obou stran se projevila také při hlasování o této předloze, protože klub lidové strany společně se slovenskými katolíky hlasoval proti přijetí tohoto návrhu.

I přesto, že cílem práce je soustředit se na analýzu především církevně-politických a administrativních problémů a postojů katolických stran k nim, nelze opomenout fenomén pozemkové reformy, která úzce souvisí s otázkou církevní, neboť do ní byl zahrnut značný církevní majetek. Obě katolické strany váhaly, jaký postoj zaujmout vůči pozemkové reformě, neboť chtěly na jednu stranu bránit církevní majetek a vyjmout ho z připravované reformy, ale na druhou stranu si uvědomovaly, že podstatnou většinou jejich stoupenců jsou katoličtí rolníci, kteří měli obrovský zájem pro sebe získat zemědělskou půdu. Otázce vyvlastnění církevních a jiných majetků se tak ani jedna strana nemohla vyhnout, protože se nemohly postavit proti početným skupinám toužícím po pozemkovém vlastnictví ve svých řadách, tím spíše tak nemohli činit lůdaci, jejichž stoupenci byli většinově rekrutováni z řad rolníků a malozemědělců. Slovenská ľudová strana proto obecně žádala „*spravedlivé rozdelenie pôdy medzi naším roľníckým ľudom, ktorý snád' zo vrtkých národov najväčšmi sa pridrža tej rodnej hrudy*”,⁷⁸ i když se zprvu pokoušela chránit církevní majetek. Poslanec Karol Kmet'ko v Národním shromáždění dokonce navrhoval jako alternativu k zákonu o pozemkové reformě rozdělení části církevních majetků mezi nižší katolické kněží a se zbytkem by se nakládalo až po dohodě s církevní samosprávou, aby tak zůstal zachován církevní ráz tohoto majetku.⁷⁹ Klub lidové strany se shodl na tom, že nemá prostředky a ani dostatečnou shodu uvnitř strany v těchto otázkách k tomu, aby mohl dosáhnout vyjmutí církevních velkostatků z pozemkové reformy a protože principiálně souhlasí s vyvlastněním velkostatků, musí na tomto stanovisku vytrvat, ať už se jedná o majetek v rukách církve nebo kohokoli jiného.⁸⁰ Mimo to ale strana lidová důsledně žádala, aby náhrada za zabraný majetek připadla církvi, s čímž veskrze souhlasila i strana ľudová. Záborový zákon o pozemkové reformě, který byl projednáván narychlo v parlamentu, tedy strana podpořila, nicméně snažila se alespoň co nejvíce oddálit zákon, který by ji provedl. V nově zřízeném Pozemkovém úřadu byla strana lidová zastoupena pouze dvěma členy, takže její pozice pro další ovlivňování průběhu pozemkové reformy byla velmi slabá. Stejně rozporuplný postoj strana zaujímal vůči návaznému zákonu o výkupu dlouhodobě najatých pozemků drobnými pachtýři, který se týkal ve velké části majetků právě katolické církve a jejích institucí, které měly svoje farní a zádušní pozemky z velké části propachtovány nájemníkům. Strana lidová hlavně kvůli početným skupinám

⁷⁷ *Slovák*, roč. 1, č. 13, 12. dubna 1919, Pálenie mrtvol a náš parlament.

⁷⁸ *Slovák*, roč. 2, č. 61, Agrárna reforma.

⁷⁹ KRAMER, Juraj: *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918-1929*, s. 105.

⁸⁰ Archiv KDU-ČSL, paměti Vladimíra Červenky, Revoluční Národní shromáždění, s. 144.

malorolníků a domkářů ve svých řadách nedokázala najít společné stanovisko k tomuto zákonu, a proto hlasoval každý lidovecký poslanec jednotlivě. Velká většina z nich se k zákonu přiklonila, pouze ti nejkonzervativnější se postavili proti přijetí tohoto zákona.⁸¹

4.1.2. První projevy autonomismu SLS a Hlinkova cesta do Versailles

První náznak možných neshod mezi oběma stranami je patrný už v roce 1919, a to v souvislosti se změnou ľudácké politiky a cestou slovenských poslanců Andreje Hlinky a Františka Jehličky do Versailles. Slovenská ľudová strana během tohoto roku začala svůj politický program formovat na principu zdůrazňování samostatné slovenské politiky a nutnosti legislativního osamostatnění Slovenska v návaznosti na seznámení se s textem tzv. Pittsburské dohody, která se do rukou politických představitelů dostala v létě roku 1919 během návštěvy delegace amerických Slováků v zemi. Díky tomuto dokumentu došlo k přesnějšímu a konkrétnějšímu vymezení programu strany, který se začal orientovat na klíčový princip autonomie v takové formě, jaká byla deklarována v Pittsburské dohodě, oficiálním dokumentu československého zahraničního odboje podepsaného za přítomnosti nynější hlavy státu. Jak byl tento dokument pro ľudáky důležitý, uvádí K. Sidor, „*rok po uzavretí Pittsburskej dohody dostala sa konečne ona do ruky vodcu Slovákov Andreja Hlinku a naplnila ho sebavedomím. Ved' bojoval za to isté, čo prezident T. G. Masaryk soštylizoval a podpísal.*“⁸² V návaznosti na tyto zásadní změny v pojmání slovenské politiky, která již měla v rukou oficiální dokument, jímž by podepřela své požadavky, odcestovala v utajení delegace slovenských poslanců 28. srpna 1919 přes území Polska do Paříže na mírová jednání, aby se na mezinárodním poli pomocí memoranda zaslaného účastníkům mírové konference domohla práv, které dle Pittsburské dohody Slovensku náleží. Cesta Hlinky a jeho kolegů vyvolala na vnitropolitické scéně ohromnou reakci. Jako první se veřejnost o jeho zahraniční cestě dozvěděla ze stránek Lidových novin ze dne 11. září 1919, které přinášely informace z polského tisku o tom, že se Hlinka odebral s delegací do Paříže vyličit utrpení Slováků pod českou nadvládou.⁸³ Hlinkův čin se okamžitě po jeho zveřejnění stal terčem urážek a osočování ze strany tisku. Poslanci Slovenského klubu byl označen za velezrádce, který vyvolává nenávist proti republice,⁸⁴ a jeho program označen jako původem

⁸¹ Trapl uvádí, že proti tomuto zákonu hlasovali Šamalík, Mazanec a Myslivec. TRAPL, Miloš: Český politický katolicismus v letech 1918-1938, s. 192.

⁸² SIDOR, Karol; VNUK, František: *Andrej Hlinka 1864-1938*, s. 364.

⁸³ *Lidové noviny*, 11.9. 1919, článek otisknut také v *Slováku*, č. 36, 20. září 1919.

⁸⁴ 73. schůze Revolučního národního shromáždění, 18. září 1919, Dotaz členov Národného shromáždzenia Dra Déreera, Duchaja a súdruhov na ministra s plnou mocou pre správu Slovenska o t. zv. pittsburskej deklarácii po autonomii Slovenska.

maďarský.⁸⁵ Výkonný výbor byl pod tlakem situace nucen se nějakým způsobem k tomuto případu také vyjádřit, a proto současně se správou o Hlinkově cestě vydal osvědčení, že se tak stalo bez pověření strany. V tomto osvědčení strana ujistila veřejnost, že její předseda by jistě záměrně nevykonal nic, co by ohrožovalo celistvost státu, nicméně vyjádření definitivního stanoviska k této události strana ponechala až na dobu, kdy bude známo více informací o konkrétním cíli a výsledcích cesty.⁸⁶ Slovenský klub na své schůzi 8. října 1919 Andreje Hlinku i Františka Jehličku jednohlasně zbavil poslaneckého mandátu a vyzval Slovenskou ľudovou stranu, aby na uvolněná místa jmenovala nové kandidáty.⁸⁷ Hlinka, který se sám vrátil do vlasti, byl hned po návratu už bez poslanecké imunity zatčen za přečin velezrady a uvězněn až do dubna roku 1920 postupně na Mírově, Brodsku a v Podolí.

Tato situace nebyla snadná ani pro Československou stranu lidovou, která se snažila v zájmu obrany katolické církve bránit Hlinku před ostrým napadáním, i když to bylo na škodu její státotvorné politiky. Karol Sidor dokonce předsedu strany Šrámka označuje za prostředníka ve vyjednávání mezi vládou a ľudovou stranou v Hlinkově případě, protože sliboval na vládě vymoci jeho propuštění.⁸⁸ Brněnský *Den* v říjnu roku 1919 ještě hájí Hlinku z pozic katolicismu, nicméně zachovává a deklaruje loajalitu státu, který Hlinkovým nerozvážným činem utrpěl na své prestiži. V článku s názvem „Hlinka“ ze 17. října se píše: „*Hlinka tedy neučinil dle toho nic horšího, nežli, že šel na svou pěst hájiti ku spojencům věc, řekněme si upřímně, katolické církve, a což divu, že jej cesta vedla směrem nejkratším do sousedního, vysloveně katolického Polska. Budme loyálními a řekněme, že Hlinka tím poškodil prestýž státu a že se dopustil i velezrady agitovav pro autonomii Slovenska.*“⁸⁹ I přesto, že zesilující autonomismus vnášel první rozpory mezi tyto dvě katolické strany, lidová strana se postavila na obranu Hlinky a do jisté míry nastolovala otázku, zda vinu za počínající autonomistickou agitaci nenese stát, který ji svým neopatrným chováním vyvolává a za velezrádce označuje toho, kdo se jí v rámci státu domáhá na základě dokumentu podepsaného nejvyšším představitelem státu.

⁸⁵ 73. schůze Revolučního národního shromáždění, 18. září 1919, Opověď ministra s plnou mocí pro správu Slovenska na dotaz členů Slovenského klubu.

⁸⁶ *Slovák*, roč. 1, č. 36, 20. září 1919, Osvedčenie výkonného výboru slovenskej ľudovej strany.

⁸⁷ Archiv PS-PČR, spis Klub slovenských poslancov (dříve fond AFS, nyní v majetku Národnej rady Slovenskej republiky), Archiv PS-PČR má uloženy fotokopie spisu, Usnesenie Klubu slovenských poslancov zo dňa 8. októbra 1919, číslo jednací 223.

⁸⁸ SIDOR, Karol; VNUK, František: *Andrej Hlinka 1864-1938*, s. 400.

⁸⁹ *Den*, roč. VIII., č. 282, 17. října 1919, Hlinka.

4.1.3. Ústava Československé republiky

Prozatímní ústava platná od 14. listopadu 1918, tedy zákon č. 37/1918 Sb. o prozatímní ústavě, byla přijata Revolučním Národním shromážděním pouze na dobu dočasnou, a byla jakýmsi provisoriem, které muselo být v co nejbližší době rozšířeno a upraveno do formy definitivní ústavní listiny. Zprvu nebyli političtí představitelé jednotní v tom, zda by již Revoluční Národní shromáždění mělo vykonávat funkci zákonodárnou, nebo zda by tuto funkci mělo přenechat až následnému, řádně zvolenému parlamentu. Lidová strana považovala nevolený parlament za nekompetentní k přijetí důležitých zákonů a stejně tak lidová strana nesouhlasila s tím, že by Revoluční Národní shromáždění bylo zplnomocněné k přijetí ústavy, protože nebylo řádně zvolené obyvatelstvem a tudíž také nemůže toto obyvatelstvo zavazovat novou ústavou. Období existence Revolučního Národního shromáždění však trvalo déle, než si některé politické strany představovaly a ukazovalo se, že prozatímní ústava má nedostatky, které je potřeba co nejrychleji odstranit. Zejména nejasnosti ohledně situace, za které lze ztratit mandát, nebo absence jakéhokoliv klíče, na základě kterého by mělo být Národní shromáždění složeno a dodatečně doplňováno, vyvolávaly spory, a tak bylo přistoupeno k procesu vytváření nové ústavní listiny ještě v průběhu zasedání nevoleného parlamentu.

Příprava ústavy a samotného textu vyžadovala dlouhá jednání uvnitř politických stran, v ústavním výboru a mezi ministerstvem vnitra a předsedy jednotlivých poslaneckých klubů, protože obecně panovala představa, že by tak důležitá listina, jakou je ústava, měla být přijata jednotně všemi politickými stranami na základě co nejširšího souhlasu, aby podpořila jednotu československé politiky a soudržnost všennárodní koalice. Na straně druhé bylo patrným cílem přijetí takové ústavy, která by díky široké podpoře napříč politickým spektrem trvala a platila i v případě změn v mocenském rozložení sil. Všechny tyto snahy jsou v definitivním znění ústavy velmi zřejmé, neboť celý text je kompromisem mezi všemi zúčastněnými – nejen mezi vládou, opozicí a politickými stranami, ale i mezi odborníky a v parlamentě nezastoupenými Němci.⁹⁰ Návrh ústavy tedy musel být takový, aby ho přijal, nebo přinejmenším aby proti němu nestál žádný z politických směrů. Největším problémem pro dosažení shody byl postoj katolíků, kteří nebyli ochotni za žádnou cenu připustit schválení odluky, jež měla být v ústavě již definitivně vyřešena. Bez nich by nebylo možné v parlamentu docílit národní většiny. Ze zápisů jednání ústavního výboru je jasné, že i požadavkům dalších stran bylo nutno vyjít vstříc a že za cenu zachování jednoty byla provedena řada dalších ústupků. Na prosazení svého návrhu ohledně hlasovacího práva měli zájem socialisté, v otázce kompetencí senátu

⁹⁰ PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu*. sv. 2. 4. vyd. Praha: Academia, 2003, s. 44.

zase národní demokraté, sporná byla i otázka autonomie zemí a další body, které se do ústavy snažily prosadit ostatní politické strany.⁹¹

V ústavním výboru, který návrhy koncipoval a projednával, českou a slovenskou katolickou politiku zastupoval Jozef Dolanský, který musel tlumočit výhrady k návrhům i za nezastoupené slovenské katolíky. Návrhy týkající se ústavní listiny byly podány celkem dva, první, resoluční návrh, aby bylo ústavnímu výboru přikázáno vypracovat ústavu podal, evangelický farář Metoděj Bella (tisk č. 26/1918), který plénum Národního shromáždění schválilo, a tím se zavázalo k vypracování ústavní listiny. Druhý, komplexně zpracovaný návrh poslanecké sněmovně předložil advokát Václav Bouček (tisk č. 671/1919), o kterém však v ústavním výboru vůbec nebylo jednáno.⁹² Ústavní výbor sestavil vlastní návrh ústavní listiny teprve 14. ledna 1920, který však nebyl definitivní a měnil se ještě dodatečně s ohledem na doložený vládní návrh osnovy. V plénu byla tato osnova projednávána současně s návrhy o volebním řádu do poslanecké sněmovny, o jazykovém zákonu, o volebním soudu, o zřízení župních a okresních úřadů a o složení a pravomocích senátu, které společně tvořily široký komplex ústavních předloh.

Otázka odluky církve a státu, která byla politickou reprezentací deklarovaná již za války, byla pro katolíky jedním z největších nebezpečí. V konečném důsledku by pro ně odluka od státu znamenala nutnost přijetí civilních sňatků, laického školství, ztrátu státní podpory, ohrožení značného církevního majetku a podřízené postavení vůči státu, čímž by byl vliv církve ve společnosti značně oslaben. Ještě při samotném vzniku státu se zdálo, že tato otázka bude vyřešena poměrně snadno a rychle, jenže velmi záhy se ukázalo, že je to daleko složitější a komplexnější problém, který nemohl být vyřešen radikálně ve vypjaté poválečné situaci a který vyžadoval uvážlivé řešení. Církev i politický katolicismus se postavily zásadně proti odluce a snažili se jí všemi silami zabránit, i když museli uznat, že poměr státu a církve musí být určitým způsobem upraven. Byla to do jisté míry souhra několika faktorů, které znemožnily hladké provedení rozluky. Mezi nimi hlavně nejednotný názor představitelů politických stran na způsob jejího provedení, spory týkající se otázek manželství, školství, majetku, ale i ohled na silně katolické Slovensko, který do značné míry tlumil radikální proticírkevní postoje na české politické scéně. Návrhy, podané v Národním shromáždění především socialistickými poslanci, byly aktivitou spíše radikálních jednotlivců,⁹³ nicméně do

⁹¹ BROKLOVÁ, Eva: *První československá ústava. Diskuse v ústavním výboru v lednu a únoru 1920*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČAV, 1992, s. 159.

⁹² Archiv KDU-ČSL, paměti Vladimíra Červenky, Revoluční Národní shromáždění, s. 364.

⁹³ První návrh podal socialistický poslanec A. Bouček v březnu 1919 v rámci návrhu ústavního zákona (RNS, tisk č. 671 Návrh Dra. Boučka, Slavička a soudr., aby vydán byl zákon ústavní.), téměř totožný návrh byl pak podán samostatně až dne 26.5. 1920, kdy už protikatolický boj ustával, kolektivem poslanců za stejnou stranu

této debaty se zapojila i velká část bojovně naladěné veřejnosti, která se formou petic obracela na poslaneckou sněmovnu a žádala co nejrychlejší provedení odluky.⁹⁴ Postupně však převládl názor, že celý komplex otázek církevně-politického charakteru nepůjde vyřešit naráz jedním zákonem, ale že bude potřeba otázky řešit postupně v několika fázích. K tomuto účelu byl zřízen pod ministerstvem školství a osvěty Poradní sbor pro řešení církevních politických záležitostí, ve kterém byli zastoupeni jak horliví stoupenci odluky, tak také její odpůrci.

V počáteční fázi vývoje republiky spor o odluku přispěl ke sjednocení politické strategie českých a slovenských katolických reprezentantů, kteří zastávali stejné stanovisko. Lidovci se společně se slovenskými evangelíky i agrárníky rozhodně postavili proti jejímu zavedení a varovali před možnými důsledky na Slovensku, pokud by k ní přeci jen došlo. I přesto, že byli katolíci v parlamentu v menšinovém zastoupení, podařilo se jim odluce zabránit, což se dá považovat za největší úspěch katolické politiky. K jejímu odvrácení došlo ale hlavně díky tomuto jednotnému stanovisku všech slovenských poslanců a respektu politických představitelů ke slovenské náboženské otázce, takže se znovu potvrdil reálný politický vliv slovenských stran. Vládní návrh osnovy ústavy obsahoval ve věci vztahu státu a církve formulaci: „*Mezi státem a církví budiž zaveden stav odluky.*“⁹⁵ Ivan Markovič za Slovenský klub žádal ve své parlamentní řeči, „*aby z § 123. bolo odstránené všetko, čo by malo nejaký vzťah na odluku cirkvi od štátu, aby tento paragraf bol buďto preštylizovaný, alebo aby bol úplne vypustený.*“⁹⁶ V rámci jednání o odluce se dokonce uvažovalo i o jakési výjimce pro Slovensko, na které by se odlukový zákon nevztahoval. Do znění Československé ústavy, která byla po dlouhých debatách přijata 29. února 1920 jako zákon 121/1920 Sb., část o odluce církve a státu zahrnuta nebyla. Poměr církve a státu tu byl vymezen neutrálním §121 se zněním: „*Svoboda svědomí jest zaručena*“.⁹⁷

Pokud jde o zemskou autonomii, kterou se ze všech sil snažila zachovat strana lidová, nedokázala zabránit jejímu odstranění, resp. zrušení zákonodárné a správní činnosti zemských sněmů, která byla zrušena § 7, ve znění „*Zákonodárná a správní činnost zemských sněmů*“

(NS, 1. volební období, tisk č. 1, Návrh poslanců Dra Theodora Bartoška, Františka Housera, Landové-Štychové, Fr. Zeminové a spol., aby vydán byl zákon, kterým se zavádí v republice československé odluka církve od státu.)

⁹⁴ V Archivu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR je uložena řada petic zasílaných Národnímu shromáždění s podpisy obyvatel žádajících „nekompromisně provést přání prezidentovo – rozluku církve a státu“ nebo „rozluku manželskou a uvolnění náboženství ve školách“. Petici za odluku církve od státu zaslala například obec Velké Svatoňovice, Noutonice, Podmoklice, Vlkaneč, Golčův Jeníkov a další. Odluku církve a školy žádaly obec Mnichovo Hradiště, Novosedla, Lužnice a řada dalších především dělnických a učitelských organizací. Archiv PS-PČR, fond PS I, petice ve spisech 4406 – 4411.

⁹⁵ RNS, tisk č. 2421, Zpráva ústavního výboru k ústavní listině Československé republiky, usnesené ústavním výborem podle § 14. a 17. jednacího řádu.

⁹⁶ 125. schůze RNS, 27. února 1920, řeč posl. Dr. Markoviče.

⁹⁷ HALAS, František X.: *Fenomén Vatikán: idea, dejiny a súčasnosť papežství, diplomacie Svätého stolce, České země a Vatikán*, s. 536.

zanikla“. Stejně tak se nepodařilo vtělit do ústavy požadavek slovenských Ľudáků ohledně autonomie Slovenska a vytvořit tak ústavní podklad pro jejich pozdější boj. I přesto, že se za jakousi administrativní formu autonomie pro Slovensko vyjadřoval v debatě o ústavních předlohách i Karel Kramář nebo Jan Šrámek, nebyly do ústavní listiny ani rámcově zahrnuty administrativní požadavky slovenských katolíků. Byl to výsledek politického kompromisu, na základě kterého se Ľudová strana vzdala alespoň prozatím požadavku autonomie ve prospěch zabránění odluky státu a církve, která pro ně v této době představovala nejtěžší problém. Podle Ferdinanda Peroutky *„pokrokoví a evangeličtí Slovinci sjednali se zástupci Ľudové strany dohodu, jejímž projevem bylo oficiální vystoupení Slovenského klubu proti odluce. Za to se poslanci Ľudové strany zavázali, že nebudou žádat autonomii v ústavě a že budou hlasovat pro župní zřízení.“*⁹⁸ Už v této chvíli se nicméně velmi odlišovalo pojetí autonomie Slovenska tak, jak ho chápal Šrámek a jak si ho přáli Ľudáci. Šrámek ji ve své parlamentní řeči charakterizoval takto: *„Naše lidová strana nikdy si jí jinak nemyslila, než jako autonomii Moravy nebo Čech. Vy víte, velectění pánové, velmi dobře, co to znamená. Co si sami upravit chceme ve svých zemích, aniž bychom porušili jednotnost státu, všechno to ale také v celém rozsahu dáti chceme nově tvořící se nyní zemi slovenské. A ti centralisté, kteří autonomii Slovenska tak horlivě ubíjeli, ať vezmou již laskavě na vědomost, že zřízením ministerstva s plnou mocí pro Slovensko dali mnohem víc, než dnešní ústava zemským výborem, zemským svazem župním pro Slovensko uchystala.“*⁹⁹

4.2. Parlamentní volby v roce 1920 a Národní shromáždění v prvním volebním období

I přesto nebo snad právě díky tomu, že český politický katolicismus byl zpočátku konfrontován se silným tlakem masového proticírkevního hnutí, se mu podařilo překonat předválečnou stranickou roztříštěnost a konsolidovat svoji pozici v politickém systému nového státu. Jak je patrné z předchozího vývoje, slovenská Ľudová strana, která nebyla bezprostředně zasažena tímto protikatolickým hnutím, svou podporou k tomuto sjednocení do určité míry přispěla. Není proto překvapivé, že do prvních parlamentních voleb vstupovaly obě strany na základě předvolební dohody společně. Tento volební pakt, uzavřený za situace Hlinkova vězení mezi Janem Šrámkem a Jozefem Budayem, deklaroval, že strany sice budou kandidovat společně, ale Slovenská Ľudová strana na Slovensku pod svým vlastním názvem a

⁹⁸ PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu*, sv. 2, 4. vyd. Praha: Academia, 2003, s. 60.

⁹⁹ 126. schůze RNS, 28. února 1920, řeč posl. Dr. Šrámka.

Československá strana lidová zase pod svým na Moravě. Na kandidátních listinách pro Slovensko nicméně i navzdory této dohodě byl uveden název Československá strana lidová, což Slovenští katolíci považovali za zradu a zásadní nedodržení předvolebních ujednání. „*Pakt však nedodržel Ján Šrámek: vykonal, že i slovenskí kandidáti šli pod názvom československej ľudovej strany na Slovensku.*“¹⁰⁰

Volební výsledky SLS bývají v historické literatuře považovány za neúspěch, protože ani zdaleka nenaplnily velká očekávání Ľudáků. Ľudová strana si prohru alespoň na stránkách tisku v žádném případě nepřipouštěla a poukazovala spíše na velké ztráty v táboře slovenských agrárníků. Katolické strany se umístily na druhém místě s obrovským rozdílem za sociální demokracií. Na Slovensku ve volbách do poslanecké sněmovny Ľudová strana získala celkem 235 389 hlasů¹⁰¹ a nepotvrdila pozici jediné politické reprezentantky slovenského národa, za kterou se vydávala. Do prvního voleného Národního shromáždění tak za českou lidovou stranu vstoupilo 21 poslanců a za slovenské katolíky 12 poslanců, což pro obě znamenalo mírný nárůst. Slovenští katoličtí poslanci po volbách vstoupili do Klubu poslanců Československé strany lidové a Andrej Hlinka se stal jeho místopředsedou. Jejich spolupráce se ale již v průběhu voleb a ještě více po volbách začala zhoršovat, takže hned na prvním klubovém zasedání dali Ľudáci českým poslancům na vědomí, že jejich přáním je si v co nejbližší době vytvořit vlastní poslanecký klub.¹⁰² Ani ze strany lidových poslanců nebyla kooperace s Ľudáky v této době vnímána příliš pozitivně, protože i když se vyslovovali pro udržení jednoty Československé republiky, začínali čím dál více hovořit o autonomii Slovenska, a to bylo pro ČSL, která se snažila co nejvíce dávat najevo svou loajalitu vůči státu, značně nepříjemné a oslabovalo to její důvěryhodnost. Ve věcech společného zájmu obě strany tímto spojením získaly větší politickou moc, nicméně za cenu velkých kompromisů ústupků zejména v oblasti státoprávního programu, který se u obou katolických stran v mnoha bodech lišil.

Po dubnových volbách byla znovu vytvořena vláda pod vedením sociálního demokrata Vlastimila Tusara, která neměla ambice stát se vládou celonárodní a do které ani lidovci ani Ľudáci nevstoupili. Jejich odlišný názor na postup vůči nové vládě se projevil hned při jednání klubu o vládním prohlášení ministerského předsedy Tusara. Ze vzpomínek Vladimíra Červenky je patrné, že rozdílný pohled na věci týkající se státu a národa byl pro obě strany překážkou již od počátku spolupráce ve společném klubu. Odlišné vnímání slovenského národa v očích poslanců za obě strany a nejasnosti ohledně přesné definice autonomie značily,

¹⁰⁰ SIDOR, Karol; VNUK, František: *Andrej Hlinka 1864-1938*, s. 429.

¹⁰¹ TRAPL, Miloš: *Český politický katolicismus v letech 1918-1938*, s. 225.

¹⁰² SIDOR, Karol; VNUK, František: *Andrej Hlinka 1864-1938*, s. 436.

že strany, které se nebyly schopny shodnout ani na těch nejzákladnějších bodech, nebudou schopny dlouhodoběji spolupracovat. Lidovci se svým pojetím Čechů a Slováků jako jednoho národa byli přístupní autonomii Slovenska pouze po stránce administrativní podobné té, jakou měla v rámci českých zemích Morava. Šrámek na jedné z klubovních schůzí to potvrdil a řekl: „*Jest nutno, aby si Slováci ujasnili pojem jimi žádané autonomie a její rozsah. Jest nutno, aby Slováci–ľudáci řekli, že chtějí autonomii územní a nikoliv národní. (...) Pokud se týká mínění, že Slováci jsou zvláštním samostatným národem, pak tato otázka je v poslaneckém klubu nerozřešitelná.*“¹⁰³ Slovenští Ľudáci stáli pevně na svém pojetí Slovenského národa jako samostatného a svébytného subjektu, kterému chtěli svou politickou prací zajistit velmi rozsáhlou autonomii, která nekorespondovala s představami lidovců. Rozdílné chápání vztahu těchto dvou národů tak vedlo k zásadnímu rozkolu na půdě politické.

4.2.1. Rozchod ČSL se Slovenskou stranou Ľudovou v roce 1921

Vztahy mezi oběma stranami se již v průběhu roku 1921 rapidně zhoršovaly. ČSL usilovala veřejně už od roku 1920 o vstup do vlády, čímž by se jí podařilo definitivně rehabilitovat katolicismus na české politické scéně. Stále zesilující autonomistické požadavky Ľudáků, které se v tomto období dostávaly do nové, radikálnější fáze, tuto jejich snahu podlamovaly a znehodnocovaly postavení, které si ČSL těžce vybojovala v rámci Pětky.¹⁰⁴ Ľudové straně naopak nevyhovovala umírněná politická strategie, s níž vystupovali lidovci na půdě parlamentu a požadovala daleko ostřejší prosazování požadavků katolických stran zejména v pokračujících otázkách církevních, kulturních a administrativních. Sidor postoj Ľudáků charakterizoval tak, že „*Slováci neboli naučení robiť v rukavičkách opozíciu, jako ju robil Šrámek. Chceli živší pohyb a tu sa stretali s výstražnými hlasmi svojich spojencov, českých lidákov.*“¹⁰⁵ Velkou otázkou, vyvolávající stále větší nedůvěru politických stran vůči SLS, byl také její přístup k tzv. maďarónským živlům a osobám, které teprve po převratu začaly objevovat svůj kladný vztah k Slovensku a začleňovali se do řad Ľudové strany. K určitému zlepšení došlo ještě v létě 1920, kdy byla zahájena jednání o nové vládní koalici, která by nahradila přechodnou úřednickou vládu Černého instalovanou po pádu předchozí krátké vlády V. Tusarova, a také na jaře 1921, kdy Československu hrozilo nebezpečí ze strany Karla I. Habsburského, který se chtěl vrátit zpět na trůn. Vládní kruhy ještě viděly určitou šanci získat pro tuto vládu i slovenské Ľudáky, kteří by do vlády vstoupili pouze v případě, „*že len pod tou podmienkou sa môžu zúčastnit poslanci v novej vládě, nakoľko*

¹⁰³ Archiv KDU-ČSL, paměti Vladimíra Červenky, Národní shromáždění I. volební období, s. 33

¹⁰⁴ TRAPL, Miloš: Český politický katolicismus v letech 1918-1938, s. 227.

¹⁰⁵ SIDOR, Karol; Vnuk, František: *Andrej Hlinka 1864-1938*, s. 450.

*budú mať záruku, že autonómia Slovenska bude do života uvedená a že hlavne školstvo už tohoto roku sa dostane do rúk slovenských.*¹⁰⁶ Z tohoto prohlášení výkonného výboru ľudové strany je jasné, že hlavním požadavkem strany zůstává autonomie Slovenska a zároveň navrácení církevních škol do rukou Slováků, protože jejich zestátnění po vzniku republiky považovali za nespravedlivý zásah do církevních práv. Žádali proto alespoň vrácení tří katolických gymnázií v Nitre, Banské Bystrici a Ružomberku zpět do rukou církve, což zprvu vláda odmítala. V červenci ľudová strana na protest proti tomu na půdě parlamentu zahájila pasivní rezistenci, ke které se i přes značné výhrady připojili i poslanci lidové strany. Touto situací se vláda dostala do značných obtíží, protože v poslanecké sněmovně se měl projednávat připravovaný zákon o dani z obratu, při kterém by se vláda bez podpory hlasů katolických stran neobešla. Aby byla zachována vládní většina, ministr školství Černého vlády prof. Josef Šusta přislíbil ľudovým poslancům splnění tohoto požadavku.

Po demisi přechodné úřednické vlády Černého 26. září 1921 jmenoval nový předseda vlády E. Beneš kabinet tzv. všenárodní koalice, do kterého byla přizvána i Československá strana lidová se svými dvěma zástupci - Janem Šrámkem jako ministrem železnic a Josefem Dolanským jako ministrem spravedlnosti. Předseda SLS Andrej Hlinka byl proti vstupu lidovců do této vlády, ve které bylo Slovensko zastoupeno třemi pouze nekatolickými ministry. Nový ministr školství Vavro Šrobár odmítl splnit slib svého předchůdce na vrácení gymnázií, neboť tento požadavek ani po právní stránce jako člen vlády splnit nemohl, protože politická strana nemohla být fakticky zřizovatelem školy místo organizace církevní, a odkázal proto ľudáky na dohodu s ostatními klerikálními stranami.

Vládní kruhy byly víceméně ochotny poskytnout Slovensku autonomii po stránce administrativní, o čemž Hlinku ubezpečil sám Masaryk při své podzimní zastávce v Ružomberku,¹⁰⁷ nicméně to byl pro Slováky nedostačující ústupek a projevílo se to velmi záhy při hlasování o rozpočtu pro rok 1922. Před tímto hlasováním strana ľudová požádala vrátit ona gymnázia Slovákům, a když se tak nestalo, hrozili, že poslanci strany nebudou hlasovat pro rozpočet. Předseda poslaneckého klubu lidového Šrámek i přesto autoritativně nařídil hlasovat pro tento rozpočet, čemuž se poslanci ľudové strany podřídili, ale hned následující den oznámili předsedovi klubu, že ho opouštějí. Veřejnost byla tímto krokem poměrně překvapená, protože například *Našinec* ještě den předtím, než ľudáci opustili poslanecký klub, psal o tom, že žádná roztržka mezi stranami nehrozí.¹⁰⁸ V článku „Rozhodli sme sa!“, Hlinka široce zdůvodnil tento radikální krok své strany a napsal: „*Rozíjst' sme sa*

¹⁰⁶ *Slovák*, roč. 3, č. 37, 16. února 1921.

¹⁰⁷ KRAMER, Juraj: *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918-1929*, s. 143-144.

¹⁰⁸ *Našinec*, č. 270, 26. listopadu 1921.

*museli prvej alebo neskoršie. (...) My sme a navzdor vrtkým snahám chceme ostať Slovákmi so svojim Slovenskom, svojou kultúrou, svojím snemom, svojimi školami, svojou administráciou. My cítime zodpovednosť pred historiou a budúcnými generáciami a nechceme, že by nás tieto súdily tak, ako súdia agrárnu, alebo socialistickú stranu. (...) Odo dneška sme nielen v srdci, citoch, prácach a na Slovensku slovenskou ľudovou stranou, ale ňou sme už dnes dľa formy a ústavy aj v Prahe. Čisto slovenskou stranou, v slovenskom klube sriadenou.*¹⁰⁹ Ľudová strana týmto krokom vstúpila do opozície proti tzv. štátnym vládnim stranám, nicméně i přesto deklarovala, že ji i nadále s lidovci spojují společné zájmy a ideje, a pokud jde o tyto otázky, je ochotná s nimi i nadále pracovat pro dobro společné věci. Jednou z posledních událostí, ve které vystupovaly strany společně, byla pouť českých a slovenských katolíků do Říma na konci září 1921, kterou vedl dobrý přítel Šrámka a Hlinky, olomoucký arcibiskup Antonín Cyril Stojan.

Datum 26. listopadu 1921 můžeme považovat za definitivní obrat slovenské ľudové politiky na půdě pražského sněmu, čímž se jen potvrdilo to, co dávali ľudáci tušit již během roku na stránkách Slováka, když zveřejnili tři samostatné návrhy na autonomii Slovenska, o kterých byla zmínka již dříve. Straně již nebránil odpor klubu lidové strany, a tak svůj boj za dosažení autonomie začala stupňovat, což potvrdila hned na počátku roku podáním svého prvního návrhu zákona o autonomii Slovenska, který vycházel z původní práce Ľudovíta Labaje.¹¹⁰ I když šlo jen o událost spíše propagačního charakteru, protože návrh neměl velké naděje na úspěch a nikdy se v plénu neprojednával, byl to první oficiální krok v cestě SĽS za získání autonomie. Účast lidové strany ve vládě výrazně prospěla politickému katolicismu v Čechách, který opět získal důvěru ostatních politických stran a stal se jejich rovnocenným partnerem, nicméně úměrně tomu negativně působila na vzájemný vztah k slovenské ľudové straně, která nabourávala samotnou filozofickou koncepci státu, totiž ideu čechoslovakismu. Za této situace, kdy Lidová strana byla stranou vládní, československou, nemohla a ani nechtěla v žádném případě podporovat autonomistickou politiku ľudáků, kteří stáli otevřeně v opozici proti všenárodní koalici a čím dál více dávali najevo, že se nespokojí s pouhou administrativní autonomií.

4.2.2. Období let 1922-1924

Ľudová strana svým odchodem do opozice zahájila éru vlastní parlamentní politiky bez spolupráce s lidovci, a proto v následujících letech je až na několik výjimek velmi zřídka

¹⁰⁹ HLINKA, Andrej: Rozhodli sme sa! *Slovák*, roč. 3, č. 266, 6. prosince 1921.

¹¹⁰ Návrh o autonomii Slovenska byl ľudovými poslanci podán dne 25. ledna 1922.

patrný společný postup obou stran. Lidová strana pracovala víceméně samostatně a ve svém vládním působení navazovala na politiku zahájenou již svou účastí v Pětce v rámci snahy o stabilizaci a upevnění pozic českého katolicismu na domácí politické scéně. Podobné stanovisko zastávaly obě strany v roce 1922 už pouze v církevně-politické oblasti a jejich částečným úspěchem bylo přijetí zákona, jímž se změnily a doplnily zákony o školách obecných a občanských, tedy tzv. malého školského zákona,¹¹¹ který měl rozřešit otázku vyučování náboženství na školách doposud upravovanou pouze ministerskými výnosy. Poprvé se v této otázce začala projevovat také určitá nejednotnost uvnitř lidové strany, protože někteří činitelé strany společně se Šrámkem obhajovali názor, že náboženství by mělo být nepovinné a rodiče by měli mít právo rozhodnout se, zda zvolí laickou či náboženskou výchovu. V tomto se však střetávali s tradičními konzervativními stoupenci povinné výuky náboženství ve školách. Školský zákon, přijatý 13. července 1922, prodlužoval školní docházku na osm let a pro náboženství byly dle tohoto zákona vymezeny dvě hodiny týdně. Náboženská výuka byla ovšem relativně povinná, což znamenalo, že rodiče mohli požádat příslušný úřad, aby jejich dítě bylo této povinnosti zproštěno. Povinným předmětem na školách byla naopak zavedena tzv. občanská nauka, v rámci které měli být žáci seznámeni se základy ústavovědy, občanskými právy a povinnostmi, a také principy sociálního a kulturního života. Dalo by se říci, že tento návrh zklamal české i slovenské katolíky. Okruh kolem Šrámka podával řadu pozměňovacích návrhů s cílem dosáhnout nepovinného náboženství, které by bylo základem rozdělení škol na konfesní a laické¹¹², nicméně dosáhnout úplné dobrovolnosti se jim nepodařilo. Naopak tradiční katolické kruhy zastávaly v tomto ohledu stejný konzervativní názor jako ľudoví poslanci, kteří pro tento návrh jednoznačně odmítli hlasovat. Zastávali hluboko zakořeněný názor o povinnosti náboženského vyučování a silném sepětí školství a církve. Návrh zavádějící povinnou občanskou výchovu již od první třídy a jen relativně povinné náboženství pro ně znamenal proto značný neúspěch. Poslanec za SLS Anton Hancko ve své obhajobě náboženského školství na půdě parlamentu hovořil proti tomuto zákonu, který je podle něj jen dalším krokem k unifikaci Československa zaměřený proti církvi a Slovensku, a zdůrazňoval důležitost mravní výchovy, kterou žádná občanská mravouka nemůže nahradit. Slovenská ľudová strana jen těžko přijímala fakt, že tímto zákonem katolická církev na Slovensku i v Čechách ztrácela svůj vliv na školství. „*Ani náboženstva - ani chlebička sa pozbaviť nedáme - ani pomocou "občianskej nauky" a výchovy - ani nie potieraním cirkevných škôl, ukracovaním chlebička cirkevných učiteľov,*

¹¹¹ NS v 1. volebním období, tisk č. 3478, Vládní návrh zákona, jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských.

¹¹² TRAPL, Miloš: Český politický katolicismus v letech 1918-1938, s. 231.

*vyhladovaním našich cirkevných učiteľov staropensistov, takto unifikovať sa vám nepodariť.*¹¹³

Dne 7. října 1922 vystřídala Benešův kabinet nová, koaliční vláda agrárníků pod vedením Antonína Švehly, opírající se o stejnou parlamentní většinu jako vláda předchozí. Tato velmi silná vláda se odhodlala k tomu, aby částečně zrealizovala samosprávu a uvedla v život župní zákon přijatý již v roce 1920 alespoň na Slovensku, protože v Čechách k němu byly značné výhrady, a to nejen ze strany katolických poslanců, kteří tradičně hájili zemskou správu.¹¹⁴ Ľudoví poslanci nebyli ani s tímto zákonem spokojeni, protože nově vytvářené župy měly značně omezené pravomoci a vláda měla právo jmenovat až třetinu župních zastupitelstev. I přes tyto výhrady se SLS strana na župní volby, které byly vypsány na 30. září 1923, důkladně připravila a dosáhla v nich výrazného úspěchu, protože dokázala porazit i vítěze předchozích parlamentních voleb – sociální demokracii, a vybojovala celkem 67 mandátů. Tento úspěch povzbudil Ľudovou stranu k velmi intenzivní předvolební kampani a do jisté míry předznamenal její úspěch také v následujících, parlamentních volbách, které byly naplánované na listopad 1925. Lidovci, ale mnohem více i Ľudáci, velkou část své politické aktivity v období let 1921-1925 věnovali boji proti posilujícím levicovým silám. V této souvislosti vyvolal velký ohlas ve vládě i laické veřejnosti tzv. vánoční pastýřský list slovenských biskupů ze sklonku roku 1924, ve kterém nedávno jmenovaní biskupové Slovenska ostře vystupují proti katolíkům, kteří vykazují levicovější orientaci. V tomto listu výslovně zakazují katolickému obyvatelstvu jakoukoliv účast v protikřesťanských, sociálnědemokratických nebo komunistických spolcích a sdružení pod hrozbou církevních trestů za nedodržení tohoto nařízení.¹¹⁵ Levicové ale i liberální kruhy požadovaly na vládě, aby tento list odsoudila jako porušení zákona a aby z této situace vyvodila patřičné důsledky. Slovenská Ľudová strana a dokonce i český episkopát¹¹⁶ se svorně postavili za slovenské biskupy, nicméně největší politický dopad tato událost měla ve výsledku právě na Československou stranu lidovou, která byla kvůli své dosavadní spojitosti se slovenskými katolíky nejsnadnějším terčem českých socialistů, kteří se ji v návaznosti na tuto událost snažily vytlačit z vládní koalice.¹¹⁷ Z komplikované pozice, kterou vlastně ČSL ani nezavinila, se strana dostala až poté, co se ke kauze oficiálně vyjádřila československá vláda. Vláda nakonec potvrdila, že slovenští biskupové žádný zákon neporušili, a zdůraznila, že

¹¹³ 158. schůze NS, 1. volební období, 27. června 1922, Řeč poslance Antona Hancka.

¹¹⁴ SIDOR, Karol: *Slovenská politika na pôde pražského snemu (1918-1938)*, sv. 1., s. 213. Výhrady k provedení župního zákona v Čechách měla ČSL a národní demokracie.

¹¹⁵ TRAPL, Miloš: *Český politický katolicismus v letech 1918-1938*, s. 240.

¹¹⁶ *Den*, roč. 14, č. 15, 16. ledna 1925, Prohlášení českého episkopátu.

¹¹⁷ TRAPL, Miloš: *Český politický katolicismus v letech 1918-1938*, s. 240.

jedinou autoritou která platí je svrchovanost státu a autorita jeho zákonů a vlády.¹¹⁸ Pastýřský list byl nicméně jakýmsi předvojem bouřlivých událostí následujícího roku, které se odehrály nejen mezi československou vládou, katolickým táborem a Vatikánem, ale v souvislosti s předvolebním bojem a narůstající averzí mezi slovenskými a českými katolíky i mezi lidovci a Ľudáky.

4.3. Rok 1925 a druhé parlamentní volby

Otázka česko-vatikánských vztahů byla do roku 1925 spíše utlumená a jak československá vláda tak i Apoštolský stolec drželi taktiku vyčkávání na vhodnější příležitost k navázání oficiálních diplomatických vztahů. Toto vyčkávání bylo počátkem roku narušeno přijetím zákona o nedělích, svátcích a památných dnech¹¹⁹, ke kterému se katolické strany ani Vatikán nestavěly nijak příznivě, a následnými událostmi kolem oslav prvního ze zákonem nově vyjmenovaných památných dnů, 510. výročí upálení Mistra Jana Husa, ke kterému se připravovaly velkolepé oslavy. Náhlý odchod papežského nuncia Francesca Marmaggiho z Československa na znamení protestu proti rázu oslav za účasti vládních činitelů i samotné hlavy státu vyvolal rozpory nejen mezi vládními stranami, ale prohlubovala se také propast mezi Slovenskou Ľudovou stranou a lidovci, pro jejichž smířlivý a loajální postup vůči vládě SLS i za cenu nesouhlasu Vatikánu SLS neměla pochopení. Vystupovala ostře v opozici vůči vládě, které dávala vinu za vyhrocení situace, a zastávala se Apoštolského stolce ve všech směrech. Naopak lidovci zvolili diplomatické řešení a i za cenu rozkolu s Vatikánem vyjadřovali pouze lítost nad nastalými poměry.¹²⁰

Po těchto událostech se na konci roku 1925 definitivně ukázalo, jakým způsobem se v průběhu posledních let vyvinul vzájemný poměr těchto dvou katolických stran. Oproti situaci na počátku dvacátých let se v roce 1925 jeví jejich pozice jako naprosto protichůdná. Tento dlouhodobější proces byl dovršen a potvrzen před očekávanými parlamentními volbami, kdy lidová strana vstoupila na Slovensko a Podkarpatskou Rus, a tímto splnila svůj

¹¹⁸ NS v 1. volebním období, tisk č. 5045, Odpověď vlády na interpelaci poslanců Witticha, Pohla a druhů o pastýřském listu slovenských biskupů.

¹¹⁹ NS v 1. volebním období, tisk č. 5061, Vládní návrh zákona o nedělích, svátcích a památných dnech republiky Československé. Tento zákon, který byl přijat 21. března 1925, mezi svátky řadil dny 1. leden, 6. leden, Nanebevstoupení Páně, Božího Těla, 29. červen, 15. srpen, 1. listopad, 8. prosinec a 25. prosinec a 28. říjen. Dřívější mariánské svátky a sv. Jana Nepomuckého rušil a jako smířlivé gesto vůči církvi zákon zaváděl novou kategorii památných dnů, do které byl zařazen také 5. červenec (sv. Cyril a Metoděj) a 28. září (sv. Václav). Nicméně ani přijetí těchto dvou památných dnů nedokázalo oslabit rozhořčení českých i slovenských katolíků nad tím, že do stejné kategorie byl podle zákona zařazen také 1. květen (Svátek práce) a 6. červenec, tedy výročí upálení Mistra Jana Husa.

¹²⁰ *Den*, roč. 14, č. 184, 12. července 1925. Projev klubu poslanců a senátorů čsl. strany lidové v záležitosti odjezdu ndp. nuncia Marmaggiho.

slib, že jednou přijde na Slovensko, který dala ľudové straně při jejím odchodu ze společného poslaneckého klubu. Nová zemská organizace ČSL na Slovensku, v jejímž čele stál bývalý ľudácký politik Martin Mičura, tak spojovala všechny politiky,¹²¹ jenž podle M. Pehra stáli z různých důvodů v opozici proti Hlinkovcům.¹²² Šrámek, který za rozšíření strany převzal osobní zodpovědnost tento krok zdůvodňoval tím, že lidovci chtějí být stranou působící na celém území státu a přinutit tímto způsobem ľudáky k „*odpovědné pozitivní československé politice a ke změně jejího autonomistického programu.*“¹²³ Krok lidovců byl ze strany Slováků považován za obrovskou zradu a Hlinka o něm napsal: „*Bratrská strana lidová napadla nás od chrbta zákeřnícky – a toto nebude nám možno zabudnúť nikdy...*“¹²⁴ Hlinkovci nevěřili, že by pro ně Mičurova odnož mohla znamenat nějaké větší nebezpečí, nicméně je patrné, že je vpád lidovců na Slovensko určitým způsobem znervóznil – znamenalo to totiž, že slovenští voliči si mohou vybírat mezi dvěma alternativními subjekty, z nichž jeden byl navíc podporován silnější „mateřskou“ stranou v českých zemích. V následujících letech se proto snažila Šrámkovi tento čin oplatit svou aktivitou v českých zemích a podporou různých frakcí uvnitř lidové strany.¹²⁵ Předvolební kampaň roku 1925 byla proto vedena jako vzájemný souboj, ještě zesílený obavami, že by předchozí události kolem konfliktu s Vatikánem mohly oslabit pozice katolických stran v Československu. Hlinkovci kladli intenzivnější důraz na národní motivy programu tak, aby bylo jasné, že ľudová strana reprezentuje slovenské zájmy a žádá pro Slovensko slovenskou vládu, zatímco lidovci na Slovensko vstoupili s plánem československým. Z důvodu odlišení se od lidovců v říjnu ľudová strana také změnila svůj název na Hlinkovu slovenskou ľudovou stranu (HSLS). Lidovci sice na více místech deklarovali, že nevstupují na Slovensko proto, aby zápasili s ľudáky, nicméně obě strany byly jasně katolicky vymezené a bojovaly o to, kdo bude reprezentovat slovenské katolíky, což vedlo k ostrým srážkám a napadání v tisku. Jejich vztah těsně před parlamentními volbami lze charakterizovat jako doslova silně konkurenční, protože proti sobě už nestály dvě bratrské strany se podobnými programovými požadavky, ale dva političtí protivníci hájící odlišné politické koncepce – československou s důrazem na zemskou správu a ryze slovenskou se správou autonomní.

¹²¹ Mezi hlavními představiteli strany byla řada významných osobností Slovenska, jako například Alois Kolísek, Pavel Žiška, Karel Anton Medvecký, Tido Kašpar, Andrej Cvinček a další.

¹²² PEHR, Michal: Československá strana lidová na Slovensku (1925-1938) a Hlinkova slovenská strana ľudová, s. 235.

¹²³ TRAPL, Miloš: Český politický katolicismus v letech 1918-1938, s. 245.

¹²⁴ HLINKA, Andrej: Drahý Národe slovenský! *Slovák*, roč. 7, č. 261, 18. listopadu 1925.

¹²⁵ PEHR, Michal: Československá strana lidová na Slovensku (1925-1938) a Hlinkova slovenská strana ľudová, s. 235.

Parlamentní volby, které se konaly 15. listopadu 1925 a ve kterých se volilo do poslanecké sněmovny náraz na celém území Československa ve 22 volebních krajích ukázaly, že ačkoliv se katolické strany rozešly, dospěl politický katolicismus jako takový do svého vrcholného období a dosáhl nejlepších výsledků ze všech voleb do Národního shromáždění v éře první republiky. Ze všech 7 855 822 oprávněných voličů, kteří tvořili zhruba 55% přítomných obyvatel Československa na sklonku roku 1925¹²⁶, se voleb nezúčastnilo 679 207 voličů, přičemž Ľudovou stranu, která kandidovala pouze v sedmi slovenských volebních krajích, znevýhodňovalo to, že na Slovensku byla druhá nejnižší volební účast hned po Podkarpatské Rusi, protože se k volbě nedostavilo 10,23% oprávněných voličů, zatímco v Čechách, na Moravě a ve Slezsku se volební neúčast pohybovala kolem 8%.¹²⁷ Katolické strany kandidující v těchto volbách na území republiky obdržely celkem 1 624 700 voličských hlasů,¹²⁸ což znamenalo podporu bezmála čtvrtiny hlasujících voličů. Z porovnání volebních výsledku podle jednotlivých zemí je zřejmé, že Československá strana lidová získala nejvíce hlasů na Moravě a ve Slezsku, zejména v brněnském volebním kraji (94 218 hlasů) a i v dalších krajích (Olomouc 78 558 hlasů, Uherské Hradiště 75 795 hlasů, Moravská Ostrava 75 112 hlasů a Jihlava 45 222 hlasů), ve kterých se s celkem 368 905 hlasy stala nejsilnější stranou vůbec s přehledným náskokem za druhými agrárníky, kteří na Moravě a Slezsku obdrželi 199 721 hlasů. V Čechách byly výsledky ČSL o poznání nižší, protože se s počtem 296 756 hlasů umístila až za agrárníky, komunisty, socialisty a sociálními demokraty. V celorepublikovém měřítku však se svými 691 095 hlasy obsadila pozici třetí nejsilnější strany ze ziskem 31 poslaneckých mandátů, i když se značnou ztrátou na vítězné agrárníky (970 940 hlasů) a druhé komunisty (934 223 hlasů). Úspěch slavila i Hlinkova strana, kterou vstup lidovců na Slovensko, jak prokazují volební výsledky, nijak nezasáhl. Kandidovala pouze ve volebních krajích na území Slovenska (Trnava, Nové Zámky, Turčiansky Sv. Martin, Banská Bystrica, Liptovský Sv. Mikuláš, Košice a Prešov) a ze všech hlasů odevzdaných v těchto sedmi volebních krajích získala 489 111 hlasů (34,31%) a stala se tak nejsilnější stranou na Slovensku. Její podpora byla nejsilnější především ve volebním kraji Turčiansky Sv. Martin (130 534 hlasů), Trnava (93 274 hlasů) a Prešov (77 616 hlasů). Na

¹²⁶ Podle posledního sčítání lidu z února 1921 mělo celé území Československa 13 607 502 obyvatel, z nichž 98,24% bylo československými státními příslušníky. Z tohoto počtu bylo oprávněno volit celkem 7 855 822 obyvatel, tedy zhruba 55%. *Československá statistika*. Řada 1, svazek 31, sešit 2, s. 8*.

¹²⁷ viz příloha, Tabulka č. 1: Počet oprávněných voličů pro volby do poslanecké sněmovny v roce 1925 a jejich účast na volbě

¹²⁸ Hlasy pro Československou stranu lidovou, Hlinkovu slovenskou Ľudovou stranu, Kadetovu Československou domkářko-malozemědělskou stranu, Německou křesťansko-sociální stranu lidovou, Krajinskou křesťansko-sociální stranu a Západoslovenskou křesťansko-sociální stranu ve všech volebních krajích.

celostátní úrovni jí tyto výsledky přinesly zisk 23 poslaneckých mandátů v Národním shromáždění. Z tak obrovského úspěchu ľudové strany je viditelné, že v situaci zhoršené hospodářské situace slovenská veřejnost reagovala na zesílení slovenského národního motivu v politice strany a přijala myšlenku autonomie jako možné řešení všech problémů, se kterými se potýkala. Naopak ČSL boj s ľudáky o slovenské kraje prohrála a ve své první volební účasti na Slovensku vykazala pouhých 18 036 hlasů (1,27%), které nestačily ani na jeden poslanecký mandát, ten získala pro Martina Mičuru až díky druhému skrutiniu. Nejlepších výsledků Mičurova pobočka dosáhla ve volebním kraji Turčiansky Sv. Martin, kde získala 8 163 hlasů, nicméně tyto zanedbatelné výsledky nijakým způsobem neohrožily velmi silnou pozici Hlinkovy strany na domácí půdě.¹²⁹

Druhé parlamentní volby v Československu definitivně uzavřely kapitolu spolupráce Šrámkovy stany se slovenskými ľudáky. Ačkoliv probíhaly ve znamení vzájemného soupeření těchto dvou stran a utvrzovaly nepřátelské vztahy mezi nimi, je nutné je vnímat v mnohem širším kontextu. Znamenaly totiž v první řadě velký úspěch katolické politiky, která v tomto roce prokázala, že éra poválečného protikatolického tažení je definitivně překonána. Prokazatelně silná pozice lidovců v Českých zemích, zejména na Moravě, absolutní vítězství Hlinkovy strany na slovenském území a společně s tím zažehnání nejpálčivějších církevně politických otázek prvních let Československa to vše byly faktory, které naznačovaly, že spolupráce obou stran již ve změněné situaci není nevyhnutelná a že oba subjekty mají dostatečnou podporu a jsou schopny autonomního vývoje a odlišné politické strategie nezávisle na sobě.

¹²⁹ Údaje o parlamentních volbách roku 1925 vycházejí a jsou propočítány z údajů uvedených v publikaci *Československá statistika*. Řada 1, svazek 31, sešit 2. Praha: Státní úřad statistický, 1926. Viz příloha, Tabulka 2: Počet odevzdaných platných hlasů ve volbách do poslanecké sněmovny v roce 1925 podle stran v absolutních číslech

5. Závěr

V roce 1918 vznikl samostatný Československý stát, který v jednom státním útvaru spojil dva velmi si blízké slovanské národy – Čechy a Slováky. Po počátečním nadšení ze získané samostatnosti se však v průběhu dvacátých let začínalo čím dál více ukazovat, že stát nemůže fungovat pouze na základě myšlenky vzájemnosti a bratrství, která není schopna dlouhodobě překonat reálné potíže nového státního útvaru. Rozdílné hospodářské, sociální a hlavně kulturní poměry, které pramenily z nesusoudného vývoje těchto národů každého v de facto jiném státním celku, podmiňovaly v průběhu trvání první ČSR nejen vzájemný vztah Čechů a Slováků, ale tyto rozdíly vedoucí i k odlišnému chápání víry a náboženství měly vliv také na poměr dvou sledovaných politických představitelů katolicismu v novém státě, Československé strany lidové a Slovenské ľudové strany. Cílem předkládané práce proto bylo na základě analýzy konkrétních politických událostí ukázat, jak se v návaznosti na tyto vyvíjející se česko-slovenské vztahy proměňoval vztah dvou katolických stran od vzájemné spolupráce až ke konkurenčnímu postavení.

Katolická církev a s ní spjatý politický katolicismus se po rozpadu Rakousko-Uherska ocitli ve velmi obtížné situaci. Pro jejich úzkou svázanost se zaniklou habsburskou říší nebyl nový samostatný stát, jeho čelní představitelé ale ani veřejnost církvi příliš nakloněny. Negativní proticírkevní postoje se projevovaly nejsilněji v Čechách, což mělo hlubší kořeny v dědictví reformátorských myšlenek 19. století. Méně lze tyto tendence pozorovat na Moravě a na Slovensku, které bylo nábožensky zakonzervované a na které se pokrokářské myšlenky šířily postupně prostřednictvím exponovaných českých úředníků přicházejících na slovenské území. Tato silná protikatolická vlna vycházející z pražského centra se projevovala již od počátku také na půdě Národního shromáždění a projevila se v podobě mnoha návrhů zákonů proticírkevního charakteru, které měly levicovým stranám pomoci oslabit církev a politický katolicismus jako případného politického soupeře.

V této situaci jasného přímého ohrožení pozic katolické církve v Čechách nebylo překvapivé, že Československá strana lidová hledala partnera se silnějším zázemím a podporou veřejnosti, kterým mohla být jediná ľudová strana. Tyto dvě politické strany, profilované stejným směrem na bázi náboženského světonázoru a křesťanských hodnot, spojily své síly ve společné obraně proti návrhům ohrožujícím postavení církve v novém státě. Díky pružnosti politického katolicismu, rychlému přizpůsobení se novým politickým

poměrům a společnému postupu se katolickým stranám i v této jim nepřátelské době podařilo ovlivnit celou řadu zákonů tak, aby byly pro katolickou církev v rámci možností co nejpříznivější. Podařilo se jim odvrátit nebezpečí odluky církve a státu, uzákonit pouze fakultativní, ne obligatorní, občanský sňatek, velkých úspěchů dosáhla také v oblasti vysokého školství a svou taktikou oddalování zásadních problémů na dobu příznivější dokázali lidovci překonat nejradikálnější poválečná léta, aniž by církev výrazněji utrpěla a ztratila své postavení. Kooperace katolických stran se projevila i při prvních parlamentních volbách, do kterých šly obě strany společně na jednotné kandidátce a na jejichž základě následně vytvořili v Národním shromáždění společný poslanecký klub.

Ve dvacátých letech však byla situace zásadně odlišná od prvních let po válce. Docházelo k postupnému ochlazení prvotních radikálních protikatolických nálad a ke konsolidaci politických poměrů, což se projevilo také na vztahu ČSL a SLS, které jak se ukázalo spolu byly schopny a okolnostmi nuceny kooperovat pouze pokud šlo o otázky týkající se církve a jejich zájmů, školství a kultury, ale jakmile se do popředí dostávaly otázky státoprávního charakteru, zejména autonomie zemí, začaly se jejich programové požadavky jednoznačně rozcházet. Probuzení se z poválečné euforie, spojené s pozvolným selháváním čechoslovakistické ideje a zhoršováním hospodářských a sociálních poměrů na Slovensku, začalo proměňovat vztah Čechů a Slováků a vyvolávat silné napětí. Slovenská ľudová strana, reagující na tyto události, začala ve svém programu výrazněji prosazovat myšlenku svébytného slovenského národa a prosazovat jeho autonomii ve smyslu Pittsburské dohody, což nebylo v souladu s politickou strategií lidovců, kteří se snažili obnovit důvěru veřejnosti a elit ve státě v politických katolicismus a upevnit tak znovu jeho roli v politickém systému. V rámci snahy o rehabilitaci katolické politiky lidová strana usilovala od roku 1920 o vstup do vlády, v čemž jí značně škodila sílící autonomistická rétorika Hlinkovy strany. Po první fázi vzájemné spolupráce katolických stran ve věci církevních záležitostí v letech 1918-1921 nastala po vystoupení SLS z poslaneckého klubu strany lidové a vstupu ČSL do Benešovy vlády v roce 1921 fáze druhá, která se nesla ve znamení ochlazení vztahů a zesilujících se konfliktů. Tyto spory, které vyústily v roce 1925 založením pobočky ČSL na Slovensku pod vedením Martina Mičury, proměnily vztah obou stran z původně partnerského v silně konkurenční, který se už nepodařilo zvrátit, a k efektivní spolupráci či vytvoření nějakého silnějšího bloku katolických stran, tak jak tomu bylo na počátku republiky nebo v krátkém období vlády panské koalice, už v průběhu meziválečných let nedošlo.

V souvislosti s narůstáním problematických rysů společného soužití Čechů a Slováků,

nastala tedy také proměna vztahu mezi českou a slovenskou katolickou stranou, které obě reflektovaly požadavky svého národa. SLS, zdůrazňující svéráz samostatného slovenského národa, který od dob Uher prodělal hlubokou přeměnu, chtěla neutěšené poměry na Slovensku vyřešit získáním autonomie tak, aby „Slovensku vládli Slováci“. ČSL, která stavěla na myšlence československého národa mohla mít pochopení pro požadavky Ľudáků jen do té doby, dokud se překrývaly s jejím pojetím zemské autonomie. Jakmile však jejich požadavky začaly přesahovat tuto pomyslnou hranici, musela se nutně s Hlinkovci rozejít. Jako strana demokratická, vládní a státoprávní se neustále snažila vyjadřovat loajalitu vůči státu, kterou chtěla udržet a podřizovala jí proto i bezprostřední zájmy církve mnohdy za cenu rozporů s církevní hierarchií a Apoštolským stolcem. Dlouhodobou spoluprací těchto stran vylučovaly také osobnostní spory mezi vůdci obou stran, mezi kterými panovala nevraživost a kteří byli naprosto povahově odlišní. Prudký a ambiciózní Hlinka nikdy neměl pochopení pro strážlivou a umírněnou politickou taktiku prosazovanou Mons. Šrámkem.¹³⁰ I přesto, že obě strany si byly ideově blízké, obhajovaly pozice katolické církve a vyznávaly stejné hodnoty, nedokázaly během prvních deseti let trvání Československa dlouhodobě spolupracovat a jejich vztah ve zkoumaném období měl po krátkém období kooperace spíše regresivní charakter. Velmi proměnlivý a komplikovaný vztah těchto katolických politických stran tak byl souhrou několika různých faktorů, nicméně nemožnost jejich vzájemné kooperace byla podle mého názoru v první řadě předurčena dříve charakterizovanými odlišnostmi mezi přístupem slovenské a české veřejnosti k politickému katolicismu, které vedly k rozdílnému pojetí národa a prosazování s tím souvisejících požadavků autonomie. S tímto problémem se nepotýkaly jen česká a slovenská katolická strana, ale i katolické strany německé, maďarské a polské, které se rovněž nedokázaly povznést nad složitost národnostní otázky v Československu a nebyly schopny trvaleji spolupracovat.

¹³⁰ O povahových rozdílech Šrámkova a Hlinky píše Miloš Trapl. TRAPL, Miloš: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–38, s. 19.

6. Seznam použitých pramenů

6.1. Literatura

- ANDRŠ, Josef; TULEŠKOV, Ognář: *Pokrokové, demokratické a vlastenecké tradice ČSL*. Praha: Vyšehrad 1988. 123 s.
- BALÍK, Stanislav; HLOUŠEK, Vít; HOLZER, Jan; ŠEDO, Jakub. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2003. 180 s. Monografie, sv. 9. ISBN 80-210-3307-X (brož.)
- BARTLOVÁ, Alena: *Andrej Hlinka*. Bratislava: Obzor, 1991. 116 s.
- BARTLOVÁ, Alena: Hlinkova Slovenská ľudová strana. In: MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*. 1. díl: Období 1861 – 1938. Brno: Doplněk, 2005. 1021 s. ISBN 80-7239-178-X, s. 833-860.
- BARTOŠ, Josef; TRAPL, Miloš: *Československo 1918-1938*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. 156 s. ISBN 80-244-0267-X (brož.)
- BLABOLIL, Antonín: *Bibliografie českých katolických novin a časopisů vycházejících v Čechách v letech 1800 – 1918*. Praha: Československá strana lidová, 1970. 40 s.
- BROKLOVÁ, Eva: *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1992. 168 s. Studie, sv. 2. ISBN 80-901059-6-3 (brož.)
- BROKLOVÁ, Eva: *První československá ústava. Diskuse v ústavním výboru v lednu a únoru 1920*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČAV, 1992. 221 s.
- BROKLOVÁ, Eva; TOMEŠ, Josef; PEHR, Michal: *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*. Praha: Masarykův ústav, Archiv AV ČR, 2008. ISBN 978-80-86495-47-7 (brož.)
- CINEK, František: *K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918 až 1925*. Olomouc: Nákladem Lidových závodů tiskařských a nakladatelských, 1926. 56 s.
- ČERNÝ, Bohumil. (ed.) *Církev v našich dějinách*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1960. 230 s.
- Československá statistika*. Řada 1, svazek 31, sešit 2. Praha: Státní úřad statistický, 1926.
- Česko-slovenské vztahy: dokumenty*. Úvodní studie, výběr a uspořádání Zdeněk Veselý. 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2001. 362 s. ISBN 80-245-0163-5 (brož.)
- DOLEŽAL, Josef: *Politická cesta českého katolicismu 1918–1928*. Praha: Ústředí

- křesťanskosociálních dělnických organizací v Čechách, 1928. 73 s. Knihy života, sv. 5
- DOSTÁLEK, Jan: *Československá strana lidová a stát*. Hradec Králové: Tiskové družstvo v Hradci Králové, 1929, 23 s.
- Encyklika Lva XIII.: Rerum novarum: o dělnické otázce*. 2. vyd. Olomouc: Lidové knihkupectví, 1935. 47 s.
- EVANS, R. J. W.: Hungarians, Czechs, and Slovaks: Some Mutual Perceptions, 1900-1950. In: CORNWALL, Mark; EVANS, R. J. W.: *Czechoslovakia in a Nationalist and Fascist Europe 1918-1948*. Oxford; New York: Published for the British Academy by Oxford University Press, 2007. s. 109-122.
- FARSKÝ, Karel: *Náboženství v národě československém*. Praha: Svaz národního osvobození, 1924. 31 s.
- FEINBERG, Melissa: The New 'Woman Question': Gender, Nation, and Citizenship in the First Czechoslovak Republic. In: CORNWALL, Mark; EVANS, R. J. W.: *Czechoslovakia in a Nationalist and Fascist Europe 1918-1948*. Oxford; New York: Published for the British Academy by Oxford University Press, 2007. s. 45-61.
- FRAJDL, Jiří: *Slovenská otázka v českých dějinách*. Praha: Křesťanskosociální hnutí: OR KČP, 2002. 28 s. ISBN 80-239-1016-7
- FRÝDL, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky: snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2001. 219 s. ISBN 80-86263-15-0 (brož.)
- GOSIOROVSKÝ, Miloš: *Češi a Slováci. Historie vzájemných vztahů ve 20. století*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1979. 208 s.
- HALAS, František X.: *Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004. 759 s. ISBN 80-7325-034-9 (váz.)
- HANÁK, David: *České konzervativní myšlení (1789-1989)*. Brno: Studio Arx, 2007. 315 s. ISBN 978-80-86665-03-0 (brož.)
- HANUŠ, Jiří: *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 307 s. Dějiny a kultura, sv. 10. ISBN 80-7325-029-2
- HANUŠ, Jiří: *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. 1. vyd. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2005. 295 s. ISBN 80-7325-036-5 (brož.)
- HARNA, Josef: First Czechoslovak Republic (1918-1938). In: PÁNEK, Jaroslav; TŮMA,

Oldřich et alii: *A history of the Czech lands*. 1st English ed. Prague: Karolinum, 2009. s. 393-432.

HLOBIL, Jaroslav: *Vývoj politických stran v národě českém a ideový podklad československé strany lidové*. Uherské Hradiště: ČSL, 1946.

HRUBAN, Mořic: *O politice Československé strany lidové v letech 1918-1923*. Referát místopředsedy posl. sněmovny dra Mořice Hrubana na sjezdu čsl. strany lidové v Brně 1. července 1923. Olomouc: Nákladem vlastním, 1923. 24 s.

CHÁB, Václav: *Andrej Hlinka: Život a politika*. Praha: Volná myšlenka, 1934. 204 s.

KAISER, Wolfram; WOHNOUT, Helmut (ed.): *Political Catholicism in Europe 1918-1945*. 1. vyd. London: Routledge, c2004. 304 s. ISBN 0-7146-8537-2 (brož.)

KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). 1. vyd. Praha: Libri, 2000. 571 s. ISBN 80-7277-027-6

KÁZMEROVÁ, Ľubica; KATUNINEC, Milan: *Dilemy Karola Sidora*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2006. ISBN 80-7149-873-4 (váz.)

KOCIAN, Jiří: The Czechs versus the Slovaks: Bilateral Relations, 1944-1948. In: CORNWALL, Mark; EVANS, R. J. W.: *Czechoslovakia in a Nationalist and Fascist Europe 1918-1948*. Oxford; New York: Published for the British Academy by Oxford University Press, 2007. s. 207- 215.

KONEČNÝ, Karel; MAREK, Pavel; PEHR, Michal; TRAPL, Miloš. *Český politický katolicismus 1848 - 2005*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 535 s. ISBN 978-80-7325-155-0 (váz.), s. 655-681.

KOREC, Ján Chryzostom: *Cirkev v dejinách Slovenska*. 2. vyd. Bratislava: Lúč, 1997. 800 s. ISBN 80-88899-02-8 (brož.)

KOUCKÁ, Ivana; PAPAJÍK, David (eds.): *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918-1938*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. 246 s. ISBN 80-244-0372-2 (brož.)

KRAMER, Juraj: *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918-1929*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1962. 483 s.

LETZ, Róbert: Hlinkova Slovenská ľudová strana. Pokus o syntetický pohľad. In: LETZ, Robert; MULÍK, Peter; BARTLOVÁ, Alena: *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905-1945*. Martin: Matica slovenská, 2006, s. 12-108.

LETZ, Robert; MULÍK Peter; BARTLOVÁ Alena: *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905-*

1945. Martin: Matica slovenská, 2006. ISBN 80-7090-827-0 (váz.)
- LIPSCHER, Ladislav: *L'udácka autonómia - ilúzie a skutočnosť*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1957.
- MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848-1914*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1996. 373 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně. Filozofická fakulta, sv. 307. ISBN 80-210-1273-0
- MAREK, Pavel (ed.): *Teorie a praxe politického katolicismu 1870-2007*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 267 s. Politika a náboženství, sv. 6. ISBN 978-80-7325-152-9 (brož.)
- MAREK, Pavel a kol. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*. 1. vyd. Olomouc: Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, 2000. 403 s.
- MAREK, Pavel: *Český katolicismus 1890 – 1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století*. Olomouc: Pro Katedru politologie a evropských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci vydalo nakladatelství Gloria Rosice, 2003. 649 s. ISBN 80-86200-76-0
- MAREK, Pavel: *Emil Dlouhý-Pokorný. Život a působení katolického modernisty, politika a žurnalisty*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. 372 s. ISBN 978-80-7325-129-1
- MAREK, Pavel: K problematice tzv. boje o kostely na počátku první Československé republiky. *Acta UPO Historica*. 2008. č. 34. s. 59-74.
- MAREK, Pavel: K některým aspektům církevní krize na počátku první Československé republiky. *Acta UPO Politologica*. 2004, č. 3. s. 161-179
- MAREK, Pavel; HANUŠ, Jiří (eds.): *Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno: CDK, 2006. ISBN 80-7325-097-7 (brož.)
- MĚCHÝŘ, Jan: *Slovensko v Československu. Slovensko-české vztahy 1918-1991. Dokumenty, názory, komentáře*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Práce, 1991. 128 s. ISBN 80-208-0225-8 (brož.)
- Náboženství, církve, klerikalismus a naše dějiny*. Praha: NPL, 1962. 144 s.
- Národní shromáždění republiky československé v prvním desetiletí*. Praha: Předsednictvo Poslanecké sněmovny a Předsednictvo Senátu, 1928. 1315 s.
- Obnova lidské společnosti: Program a zásady Československé strany lidové v Čechách..* Sestavil Bohumil Stašek. Praha: Nákl. Ústřed. sekret. Českost. strany lidové v Praze, 1920.

- Obnova ľudskej spoločnosti: program a zásady Československej strany ľudovej*. Sostavil B. Stašek; poslovenčil Peter Briška. Bratislava: Čsl. strana lidová, 1926. 110 s.
- OLIVOVÁ, Věra: *Dějiny první republiky*. Praha: Karolinum, 2000. 355 s. ISBN 80-7184-791-7 (brož.)
- Otázka kostelů a jiné časové otázky církevně politické: stav církve československé na Moravě a ve Slezsku dne 1. května 1922*. Olomouc: Církev československá, 1922. 280 s.
- PEHR, Michal a kol. *Cestami křesťanské politiky: biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích*. 1.vyd. Praha: Akropolis, 2007. 373 s. ISBN 978-80-86903-53-8
- PEHR, Michal: Československá strana lidová na Slovensku (1925-1938) a Hlinkova slovenská strana ľudová. In: LETZ, Robert; MULÍK, Peter; BARTLOVÁ, Alena: *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905-1945*. Martin: Matica slovenská, 2006. ISBN 80-7090-827-0 (váz.), s. 233-242.
- PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu*. 2 sv. (I. – IV.). 4. vyd. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1121-8 (soubor : váz.)
- PRUSÁK, Peter: *Odluka cirkvi od štátu to je demokracia*. 1. vyd. Bratislava: Juraj Masár - AMA, c2003. 103 s. ISBN 80-968938-2-3 (brož.)
- RYCHLÍK, Jan: Czech-Slovak Relations in Czechoslovakia, 1918-1939. In: CORNWALL, Mark; EVANS, R. J. W.: *Czechoslovakia in a Nationalist and Fascist Europe 1918-1948*. Oxford; New York: Published for the British Academy by Oxford University Press, 2007. s. 13-25.
- RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století*. Díl 1., Česko-slovenské vztahy 1914-1945. Bratislava: Academic Electronic Press; Praha: Ústav T.G. Masaryka, 1997. 360 s. ISBN 80-88880-10-6
- SETON-WATSON, Robert William (VIATOR, Scotus): *Národnostná otázka v Uhorsku*. Bratislava: Slovakia plus, 1995. 531 s. Přel. z.: Racial Problems in Hungary. ISBN 80-88750-07-5 (brož.)
- SETON-WATSON, Robert William: *Nové Slovensko*. Praha: Fr. Borový, 1924. 132 s. Přel. z.: The new Slovakia.
- SIDOR, Karol: *Pravda o ľudovej strane: Odpoveď na brošúru "Voláme pred súd národa kliku, ktorá diktuje v ľudovej strane"*. Bratislava: Generálny sekretariát Hlinkovej ľudovej strany, 1935. 47 s.
- SIDOR, Karol: *Slovenská politika na pôde pražského snemu (1918-1938)*, sv. 1,2. Bratislava: Andrej, 1943.

- SIDOR, Karol; VNUK, František: *Andrej Hlinka 1864-1938*. Bratislava: LÚČ, 2008. ISBN 978-80-7114-682-7 (váz.)
- ŠABO, Martin: *Štát a cirkvi na Slovensku: vývoj financovania cirkví*. 1. vyd. Bratislava: Redemptoristi - Slovo medzi nami, 2006. 132 s. ISBN 80-969600-2-4 (brož.)
- ŠEBEK, Jaroslav: *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v českých zemích*. 1. vyd. Brno: CDK, 2006. 334 S. ISBN 80-7325-085-3 (brož.)
- ŠOLC, Jaroslav: *Slovensko v české politice*. 1. vyd. Banská Bystrica: M. O. Enterprise, 1993. 251 s. ISBN 80-85342-02-2 (brož.)
- TRAPL, Miloš: Československá strana lidová na Slovensku v letech 1925-1938. *Historický časopis*. 36/1988, č.3. Bratislava: Slovak Academic Press.
- TRAPL, Miloš: Československá strana lidová v letech 1918-1938. *Obzory*. 2009, roč. 5, č. 1. Jihlava: Evropská akademie pro demokracii, 2009.
- TRAPL, Miloš: Československá strana lidová. In: MALÍŘ, Jiří; MAREK, Pavel: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*. 1. díl: Období 1861 – 1938. Brno: Doplněk, 2005. 1021 s. ISBN 80-7239-178-X, s. 655-681.
- TRAPL, Miloš: Český politický katolicismus v letech 1918-1938. In: FIALA, Petr; FORAL, Jiří; KONEČNÝ, Karel; MAREK, Pavel; PEHR, Michal; TRAPL, Miloš. *Český politický katolicismus 1848 - 2005*. 1. vyd. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 535 s. ISBN 978-80-7325-155-0 (váz.), s. 171-324.
- TRAPL, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–38*. Praha: SPN, 1990.
- TRAPL, Miloš: *Politika českého katolicismu na Moravě 1918-1938*. Acta UPO Historica. 1968, č. 13. s. 86.
- TURZOVÁ, Virginie Marie: *Kartouzský vězeň: Mons. Jan Šrámek, kněz a politik*. 1. vyd. Svitavy: Trinitas, 2006. Studium. ISBN 80-86885-08-9 (váz.)
- VODIČKA, Karel; CABADA, Ladislav: *Politický systém České republiky. Historie a současnost*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 351 s. ISBN 80-7178-718-3 (váz.).
- Volby do Národního shromáždění Československé republiky : historický přehled výsledků voleb za období 1920-1935*. Praha : Český statistický úřad, 2006. 60 s.
- Volby do zákonodárných orgánů na území Slovenska 1920-2006*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2008.
- Volby do zákonodárných orgánů Československa a České republiky 1920-2006. K 90. výročí vzniku samostatného československého státu*. Praha: Český statistický úřad, 2008.

ZÁDĚRA, Vladimír: *Politické strany v Národním shromáždění*. Praha: Vladimír Záděra, Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské v Praze [distributor, 1930]. 125 s.

ZLÁMAL, Bohumil: *Příručka českých církevních dějin, 10. Doba československého katolicismu*. 1-2. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1972. 165 s.

6.2. Archivní prameny

Archiv KDU-ČSL, Praha

Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, Praha

Národní archiv České republiky, Praha

6.3. Soudobý tisk

Den (1919, 1920, 1921, 1922, 1925)

Lid (1922)

Lidové listy (1922, 1923, 1924, 1925)

Našinec (1921)

Slovák (1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927)

Venkovan (1922, 1925)

7. Seznam příloh

Tabulka 1: Počet oprávněných voličů pro volby do poslanecké sněmovny v roce 1925 a jejich účast na volbě

Tabulka 2: Počet odevzdaných platných hlasů ve volbách do poslanecké sněmovny v roce 1925 podle stran v absolutních číslech¹³¹

¹³¹ Údaje v přílohách vycházejí z publikace *Československá statistika*. Řada 1, svazek 31, sešit 2. Praha: Státní úřad statistický, 1926.

Tabulka 1: Počet oprávněných voličů pro volby do poslanecké sněmovny v roce 1925 a jejich účast na volbě

Radové číslo	Volební kraj, země	P o č e t				Počet plat- ných hlasů	K volbě ne- přišlo voličů	Ze 100 oprávněných vo- ličů nepřišlo k volbě	Ze 100				Ze 100 odevzdaných hlasů bylo hlasů nepřijatých a prázdných obálek	Na 100 oprá- vněných voličů		
		oprávněných voličů		odevzdaných hlasů					oprávně- ných vo- ličů bylo		odevzda- ných hlasů bylo			připadlo ode- vzdaných hlasů		
		celkem	v tom mužů	celkem	v tom mužů				mužů	žen	mužů	žen		mužů	žen	celkem
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
	Přehled.															
	<i>a) Podle volebních krajů:</i>															
1	I. Praha: část A.	530.401	248.444	484.553	229.117	480.220	45.848	86	468	532	473	527	09	922	906	914
	část B.	539.321	255.448	496.129	236.606	491.568	43.192	80	474	526	477	523	09	926	914	920
2	II. Pardubice	282.136	130.825	262.394	122.687	260.332	19.742	70	464	536	468	532	08	938	923	930
3	III. Hradec Králové	314.327	145.476	291.235	135.926	289.074	23.092	73	463	537	467	533	07	934	920	927
4	IV. Mladá Boleslav	468.985	218.046	434.002	203.143	430.011	34.983	75	465	535	468	532	09	932	920	925
5	V. Česká Lípa	367.904	173.253	338.956	160.702	336.163	28.948	79	471	529	474	526	08	928	916	921
6	VI. Louny	479.878	231.732	446.925	217.601	443.297	32.953	69	483	517	487	513	08	939	924	931
7	VII. Karlovy Vary	319.738	149.710	293.757	138.797	291.085	25.981	81	468	532	472	528	09	927	911	919
8	VIII. Plzeň	436.942	208.564	401.527	192.668	398.394	35.415	81	477	523	480	520	08	924	915	919
9	IX. České Budějovice . . .	319.109	149.242	288.320	135.660	286.088	30.789	96	468	532	471	529	08	909	899	904
10	X. Jihlava	245.929	115.444	226.649	107.863	224.744	19.280	78	469	531	476	524	08	934	910	922
11	XI. Brno	449.202	205.796	414.219	191.480	410.790	34.983	78	458	542	462	538	08	930	915	922
12	XII. Olomouc	465.564	211.888	432.016	198.307	428.482	33.548	72	455	545	459	541	08	936	921	928
13	XIII. Uherské Hradiště . .	208.714	96.935	190.024	88.541	187.913	18.690	90	464	536	466	534	11	913	908	910
14	XIV. Moravská Ostrava . .	526.714	248.894	482.151	226.526	477.826	44.563	85	473	527	470	530	09	910	920	915
15	XV. Třnava	230.510	110.217	211.703	102.005	209.217	18.807	82	478	522	482	518	12	925	912	918
16	XVI. Nové Zámky	353.111	175.694	312.567	157.531	307.605	40.544	115	498	502	504	496	16	897	874	885
17	XVII. Turčiansky Sv. Martin	275.238	128.348	238.643	109.745	236.080	36.595	133	466	534	460	540	11	855	878	867
18	XVIII. Baňská Bystrica . .	179.580	84.600	162.374	76.253	160.343	17.206	96	471	529	470	530	13	901	907	904
19	XIX. Liptovský Sv. Mikuláš	130.971	62.018	119.412	56.170	118.305	11.559	88	474	526	470	530	09	906	917	912
20	XX. Košice	214.251	103.787	193.006	93.898	190.720	21.245	99	484	516	487	513	12	905	897	901
21	XXI. Prešov	224.333	104.807	205.792	96.752	203.325	18.541	83	467	533	470	530	12	923	912	917
22	XXII. Užhorod	292.964	146.079	250.261	125.233	245.829	42.703	146	499	501	500	500	18	857	851	854
	Dohromady . . .	7,855,822	3,705,247	7,176,615	3,403,211	7,107,411	679,207	86	472	528	474	526	10	918	909	914
	<i>b) Podle zemí:</i>															
	Čechy (I.—IX. volební kraj)	4,058,741	1,910,740	3,737,798	1,772,907	3,706,232	320,943	79	471	529	474	526	08	928	915	921
	V tom hlavní město Praha	450,185	208,569	409,815	190,560	405,329	40,370	90	463	537	465	535	11	914	907	910
	Morava a Slezsko (X.—XIV. vo- lební kraj)	1,896,123	878,957	1,745,059	812,717	1,729,755	151,064	80	464	536	466	534	09	925	917	920
	Slovensko (XV.—XXI. volební kraj)	1,607,994	769,471	1,443,497	692,354	1,425,595	164,497	102	479	521	480	520	12	900	896	898
	Podkarpatská Rus (XXII. vo- lební kraj)	292,964	146,079	250,261	125,233	245,829	42,703	146	499	501	500	500	18	857	851	854

Tabuľka 2: Počet odevzdaných platných hlasů ve volbách do poslanecké sněmovny v roce 1925 podle stran v absolutních číslech

Volební kraj, země	Úhna odevzda- ných platných hlasů	Z toho připadlo														na kandidátní listinu (číslo)															
		22	26	5	21	8	20	12	3	14	1	29	15	16	10	9	11	6	17	31	24	27	4	25	13	7	28	19	15	23	
Přehled.																															
a) Podle volebních krajů:																															
I. Praha: část A.	480.220	82.017	53.153	52.974	87.413	35.059	57.389	13.297	3.730	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
část B.	491.568	84.331	57.780	62.343	95.833	36.916	48.454	10.974	6.486	721	—	—	2	2	—	2.750	1.126	5.225	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
II. Pardubice	296.382	55.320	50.082	32.732	39.961	17.890	12.592	3.336	1.141	—	—	—	3	3	—	5.737	6.607	1.217	1.863	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
III. Hradec Králové	289.074	48.077	34.763	27.189	35.025	20.353	13.888	4.078	1.440	—	—	—	4	4	—	21.649	17.051	9.191	6.662	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
IV. Mladá Boleslav	430.011	68.023	32.033	33.599	60.137	23.549	18.337	3.368	3.062	—	—	—	5	5	—	17.163	22.153	23.160	25.804	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
V. Česká Lípa	336.163	1.713	1.552	8.905	10.123	2.131	3.377	878	—	—	—	—	6	6	—	74.404	46.771	45.353	30.194	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
VI. Louny	443.297	33.203	11.314	44.907	44.102	19.585	17.463	4.934	1.323	1.388	—	—	7	7	—	55.125	31.780	23.765	24.337	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
VII. Karlovy Vary	291.085	1.139	369	2.817	3.630	—	1.703	—	—	—	—	—	8	8	—	84.125	29.654	32.432	22.276	11.344	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
VIII. Plzeň	398.394	53.155	21.445	35.479	34.570	17.009	25.702	2.287	2.276	—	—	—	9	9	—	14.657	18.472	8.732	5.217	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
IX. České Budějovice . . .	286.083	61.234	34.305	26.201	30.967	15.830	14.383	2.119	1.672	—	—	—	10	10	—	14.657	24.590	8.311	2.517	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
X. Jihlava	224.744	35.369	45.222	16.007	13.924	10.737	3.645	3.141	1.475	1.320	—	—	11	11	—	7.132	13.351	7.308	3.014	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
XI. Brno	410.790	50.122	94.218	27.423	44.232	22.197	9.757	16.891	2.725	4.480	—	—	12	12	—	13.302	19.729	3.320	4.347	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
XII. Olomouc	423.432	46.629	73.558	44.707	24.735	21.322	10.337	6.939	1.908	3.331	—	—	13	13	—	35.650	36.950	24.109	17.014	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
XIII. Uherské Hradiště . .	137.913	31.714	75.795	10.815	10.734	11.197	4.536	5.209	5.40	2.744	—	—	14	14	—	1.102	652	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
XIV. Moravská Ostrava . .	477.325	32.387	75.112	67.138	27.233	14.867	13.333	7.069	—	—	4.240	—	15	15	—	39.145	37.262	24.909	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
XV. Třnava	203.217	44.238	1.120	12.994	4.232	2.320	2.651	1.533	—	—	—	—	16	16	—	26.317	39.145	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
XVI. Nové Zámky	307.605	33.388	1.011	13.638	8.006	3.152	5.623	4.732	—	—	—	—	17	17	—	34.201	17	943	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
XVII. Třebíčský Sv. Martina .	238.080	35.446	8.163	8.334	4.188	2.867	3.081	1.678	—	—	—	—	18	18	—	130.334	18	7.340	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
XVIII. Banská Bystrica . .	160.343	29.647	919	12.076	3.147	1.489	2.173	1.215	—	—	—	—	19	19	—	76.409	19	4.586	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
XIX. Lipovský Sv. Mikuláš .	113.305	26.739	909	5.221	2.366	925	1.372	488	—	—	—	—	20	20	—	49.767	20	10.691	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
XX. Košice	130.720	20.078	889	5.471	7.221	814	1.333	2.341	—	—	—	—	21	21	—	27.313	21	5.374	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
XXI. Prešov	203.323	53.448	5.025	2.301	7.719	—	8.587	1.041	—	—	—	—	22	22	—	77.613	22	2.392	6.394	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
XXII. Užhorod	245.329	34.918	7.398	13.133	15.574	—	3.074	—	—	—	—	—	23	23	—	—	—	23.305	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Dohromady	7.107.411	970.940	691.093	631.463	690.133	238.053	234.001	97.398	27.798	14.324	1.240	489.111	33.435	33.699	29.834	411.353	314.438	240.918	163.334	11.344	2.339	571.735	98.337	17.285	4.346	1.094	98.845	16.936	334.223	7.513	
b) Podle zemí:																															
Čechy (I—IX. volební kraj) .	3.705.232	483.297	296.756	386.410	435.701	194.162	213.348	45.331	21.120	2.039	—	—	24	24	—	317.325	199.008	160.309	118.370	11.344	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
<i>V tom hlavně město Praha</i>	<i>405.232</i>	<i>10.531</i>	<i>27.325</i>	<i>41.787</i>	<i>104.236</i>	<i>25.083</i>	<i>79.414</i>	<i>13.855</i>	<i>2.305</i>	—	—	—	25	25	—	<i>6.672</i>	<i>1.549</i>	<i>7.271</i>	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Morava a Slezsko (X—XIV. vo- lební kraj)	1.729.735	139.721	368.305	161.145	120.909	80.320	42.730	39.099	6.643	12.375	4.240	—	26	26	—	83.703	115.430	77.109	49.454	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Slovensko (XV—XXI. volební kraj)	1.435.359	243.034	13.036	60.035	36.509	11.576	24.534	13.038	—	—	—	—	27	27	—	5.137	—	3.410	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Podkarpatská Rus (XXII. vo- lební kraj)	245.329	34.918	7.398	13.133	15.574	—	—	—	—	—	—	—	28	28	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	